

Na pragu.

Spisal Ivan Cankar.

I.

rišla je in je stala na pragu. Stała je tam, v obraz zelo podobna tisti sveti Guduši, ki jo je naslikal Khnopff ali kdo drugi.

„To je torej naša Metka, he, he . . . No, Metka, Marjetica, zapri duri!“

Metka je zaprla duri, ali približala se ni in tudi ni pozdravila.

Njene velike oči so se ozirale po sobi. Bile so to oči, kakršne vidi človek redkokdaj v življenju, toliko bolj pogosto pa na slikah umetnikov sanjačev, ki so spravili na platno svoje sanje, zato da bi jim gledali iz obličja v obličje. Sirmee so v svet, ali plašno sirmee niso videle drugega nego že davno znane sanje.

„Stopi bliže, Metka!“

Na ukaz je stopila bliže.

„Zdaj pa še pozdravi!“

„Dober dan, stric! Dober dan, teta!“ je zapela Metka in stric in teta sta se zasmejala naglas.

Metka je bila nedeljsko oblečena; svetlo židano ruto je imela na glavi, okoli vratu nič manj svetlo volneno ruto in tudi krilo je bilo svetlopisano. V eni roki je držala veliko culo, v drugi dežnik; mlada romarica Metka.

Tudi ves njen obraz je bil tak, kakršnega na cesti človek ne ugleda velikokrat in se okrene začuden, če ga ugleda. Ne da se reči o takem obrazu, ali je lep, ali je grd; morda bi bil lep, če bi se sklanjal zvečer nad delo, zarnišljen in truden, in bi sijala nanj dremota in nemirno plapolajoča luč. Mnogo je obrazov, ki so lepi samo tedaj, kadar so trudni in kadar je trpljenje zarisano vanje. Lep bi bil morda tudi, če bi se človek sklonil k njemu in bi ga nalahko privzdignil; tedaj bi se komaj zgenile, komaj vidno bi vztrepetale preširoke polne ustrice, veselo bi zasijale velike hvaležne oči. Mnogo je namreč tudi obrazov, ki so lepi samo tedaj, kadar je ljubezen zarisana vanje.

„Pa že pridi vendar k mizi!“ je ukazala teta. „Seđi malo, saj si trudna! — Kako je lesena!“

Metka se je napravila na pot preko sobe, ali tedaj se je ozrla teta na njene blatne črevlje in se je prestrašila.

„Zakaj pa se nisi očedila zunaj? Saj je slama pred durmi! Precej pojdi in se očedi!“

Tako se je Metka vrnila, osramočena in preplašena, ter je vdruživ prestopila prag.

„Če bi se ne vrnila več?“ je pomislila.

Takoj namreč, ko je bila odprla duri, se ji je stisnilo srce v nerazumljivem strahu; strmele so oči, ko so ugledale dvoje neprijaznih obrazov.

Kako hudobne so bile sanje! Po lepih cestah so jo vodile, po zelenih vrtovih; vsenaokoli je dišalo po vijolicah in po rožah; ali še je bila dolga pot in še zmerom lepša je bila pot in od daleč se je svetilo mesto, prihodnost se je svetila kakor sama sveta nebesa. Tako so jo vodile sanje, ljubeznivo, za obe roki, in stopala je z lahkimi koraki in ni videla blatne ceste in tudi se ni bala tišine, ki je ležala nad vso prostrano pokrajino. Hudobne so bile sanje, zasmejale so se naposled in so jo ostavile samo. Tako je bila slaba in ubožna, strah jo je bilo tujih radovednih pogledov in vztrepetala je, ko je začula neprijazen, hripav smeh.

Gledala je stricu naravnost v oči, ni se jim mogla umekniti. Majhne oči so bile, rdeče obrobljene in zmerom vlažne. Prav tak izraz je bil v njih kakor v tistem hripavem, neprijaznem smehu.

„Če bi ubil človeka, pa bi se še zmerom tako smejal in bi tako mežikal!“ je mislila Metka.

Stric je bil debel, neokreten in bolehen starec. Kadar je sedel, je zavzdihnil globoko, pokašljeval je in pljuval. Kratke medvedje noge so stopale počasi in so podrsovale. „O prokleta starost . . . prokleta ženska!“ Razjezil se je mnogokrat; tedaj mu je obraz zardel in zabreknil, oči so se izbuljile, toda govoriti ni mogel; sedel in je kašljaj in pljuval. „O prokleta . . . prokleta!“ Pil je malo, zato ker so se mu zmedle misli ob prvem kozarcu in je moral v posteljo.

Teta je bila za glavo večja od njega, suha in koščena ženska; hodila je kakor moški, z velikimi trdimi koraki in tudi njen glas je bil globok. Nikoli se ni razjezila in tudi prepirala se ni. Ali v njenih mrzlih in jasnih očeh je bilo toliko zlobe, kolikor je Metka še ni videla na svetu. Kadar je govorila z možem, je bila v njenem glasu tako mirna, hladna prezirnost, da je odgovarjal na najprijaznejšo besedo z mokrim, hudobnim pogledom. „Prokleta!“

Morda je bila kdaj lepa ženska, zakaj vse poteze njenega obraza so bile pravilne, ustnice so bile lepe še zmerom. Toda ljubezni ni okusila, zato ker se tiste lepe ustnice niso znale smehljati, ker v tistih jasnih očeh nikoli ni bilo gorke luči. Prišel je bil morda človek in se je razveselil gladke bete polti in mrzlogrškega profila, toda beseda mu je ugasnila na jeziku, Bog vedi zakaj, in kadar se je spomnil na tiste ustnice, na tiste oči, se mu je stisnilo srce v nerazumljivem strahu.

Star je bil že stric in bolehen, ko se je oženil vdrugič. Kadar je popil kozarec vina, se je pootročil in si je brisal solze ob spominu na prvo ženo. „O, da bi se ne bil takrat napil! . . . Prijetno življenje bi bilo zdaj, ne bi imel zlodeja v hiši!“ Ona se je zasmejala veselo. „Glejte ga, pijan se je oženil!“ — „Ona je bila angel, kakor bolniku mi je stregla!“ — „Lep angel, šestdesetleten! Zakaj pa si jo spravil pod zemljo?“ — Ozrl se je, oči so mu zakrvavele. „Prokleta!“ Žena se je smehljala tiho, vesela je bila njegovih izbuljenih oči. „V pijanosti si se ženil, seveda! Dobro vem, zakaj si se ženil, pa si se zmotil. Jaz nisem taka . . . nisem tak angel!“ — Zakašljal je in je pljunil v steno. „Čemu pa ne maraš lipovega cvetja? . . . Vem, zakaj si se ženil . . . nič v pijanosti!“ — Vstal je ter se napotil k postelji po klobuk. Nad belo pogrnjeno posteljo je bila sveta podoba in pod podobo je visel velik črn molek. Žena se je smehljala; sedela je na skrinji in je pletla nogavice. „Ali že greš na svoja pota . . . lažiti za otroki? Za tistimi, ki imajo krilce do kolen?“ — „Prokleta!“ — Vrnil se je k mizi in je sedel; od onemoglega srda in od pijanosti so mu tekale solze po licih. In ob takih trenutkih so ga tolažile včasih čudne sanje. Spala je tam mirno, polrazgaljena, golo roko pod glavo. In vzdignil se je tiho v postelji, vstajal je počasi, oprezno, da bi ne čula šuma v tišino. Samo nekoliko se je zgenila v spanju, zavzdihnila je samo nalahko. Zdrsnil je s postelje in je iskal po izbi vžigalic, da bi napravil luč. Zakaj videti jo je hotel: njen prestrašeni, od rastoče groze zmerom bolj spačeni obraz, njene nenaravno razširjene oči, obledele trepetajoče ustnice; tudi njene roke je hotel videti, tiste dolge koščene prste, ki so se krčili in se zvijali onemogli. Prižgal je svečo ter jo postavil na mizo; dolgi plamen je plapolal in se tresel, nemirna rumena svetloba se je razlila po izbi. Tedaj se je približal s tihimi in opreznimi koraki, počasi je iztegnil roke, silna, divja moč je bila prešinila vsako mišico v sključenih, krempljem podobnih prstih. Že so se skoraj dotikali kremplji golega vratu, ali

tedaj so se odprle oči in mrzla zloba je zasijala iz njih; roke so omahnile. „Kaj pa hodiš bos po izbi, da kašljaš ves dan?“ On pa je vedel, da se je smejala v svojem srcu in da je hotela reči: „Ali se ti je izjalovilo? Poznam te, bratec, poznam tvoje nakane!“ . . . Da, vselej, vselej v tistih lepih, tolažbe polnih sanjah je odprla nenadoma jasne oči, tako da je ugasnila v rokah moč in so omahnile mrtve. V temi bi jo pač zasačil, toda ne videl bi njenega obraza in slabotne, bojazljive bi bile roke . . .

„Ali bi šla odtod, pobegnila v mesto?“ je pomislila Metka.

Tam zunaj je bilo mesto, v vežo je čula njegov pisani šum. Tam zunaj je bilo tudi še solnce, sijalo je še na strehah, na zvoniku se je svetil pozlačeni križ.

Duri so se odprle.

„Kod pa hodiš? Ali si se že ocedila? Tu stoji z umazanimi škrapeti in gleda na cesto!“

Metka je povescila glavo in se je vrnila v izbo.

„Zdaj pa se sleci; kako je okomatana! In s culo v roki je šla pred prag!“

Metka je položila culo v kot, dežnik je postavila k postelji, nato si je odvezala ruto; imela je bujne svetloplave lase, spletene v debelo kito; spredaj so ji padali na čelo, skoro do obrvi.

„Frufru pa pri nas ne boš nosila, Metka! To je za vlačuge, ne pa za poštena dekleta!“

Metka je vztrepetala, ko je slišala besedo „vlačuga“. Ni si mogla natanko misliti, kaj pomeni, ali izpreletelo jo je kakor ob motnem spominu na nekaj strašnega, na pravljice o vedomcu in torklji, o čudnih polnočnih strahovih. In strašno se ji je tudi zdelo, da je teta izpregovorila tisto besedo. Pogledala ji je v oči in bilo jo je groza.

„Kaj si mutasta? Še besede ni zinila! No, sedi pa pripoveduj, kako je bilo! Ali ti je še kaj hudo po materi?“

Metki so se osolzile oči; rada bi si jih bila zakrila z robcem, toda ni si upala. Sedela je na skrinji, roke na kolenih, in debela solza ji je pritekla počasi po licu, zdrknila mimo ustnic ter padla na roko, vroča kakor krop.

„Ne jokaj, tudi tukaj ti bo dobro! — Ubogi otrok: joka in ne ve za kom!“

~~Solze so hipoma ugasnile; z začudenim in vprašujočim pogledom se je ozrla Metka po izbi.~~

„Za materjo!“ je odgovorila z mirnim glasom.

Nalahko se je teta nasmehnila, stric se je zasmel naglas.

„He . . . he . . . he . . . za materjo!“

„Za materjo!“ je ponovila Metka glasneje in strahoma.

Stric in teta sta se smejala; Metki je bilo mraz v život in trepetala je.

„No, naj joka, mati je le mati! — Ali si kaj lačna?“

„Nisem!“ je odgovorila Metka in njen glas je bil zdaj tih in plašen; leglo ji je bilo nekaj težkega na prsi, v grlo.

„Saj bomo kmalu večerjali!“

Nato je izpraševala teta o sosedih in sosedah, o znancih in znankah iz vasi, Metka pa ni vedela odgovora. Nič ni vedela, kdo se je oženil in katera se je omožila, katero dekle je dobilo otroka in kateri mož je pretepel svojo ženo, ker ga je bila osleparila. Celo povedati ni vedela, če je kaplan lep ali grd človek in kam zahaja v vas.

„Kje pa si živelo, dekle neumno? Kaj ti nisi imela fanta?“

Metko je obšel težak in gnusen čut, slabo ji je bilo in rada bi se bila kam naslonila. Čutila je, da se ozira nanjo tudi stric z rdeče obrobljenimi, mokrimi očmi in strah jo je bilo.

„Prav je, da si sramežljiva, le zmerom ostani taka! Pri nas bi tudi ne smela začeti kakšnih znanj . . . bila bi kmalu preko praga!“

Teta je govorila mirno in resno, ustnice pa so se smehljale.

„Paziti bo treba nate! Ne bo dobro, dekle, če je v tebi kaj materine nature!“

Ali se je spomnila Metka, ali sem se spomnil jaz na tisto vitko in plaho, belo oblečeno kraljično, ki je stala visoko na obzidju; zelenoluskinasta žival z glavo pohotnega starca je ležala leno pod zidom, v dolino se je vil luskinasti rep. Prelepa pokrajina je bila naokoli, prelepo je sijalo solnce, ali kraljična ni videla ne pokrajine in tudi ne solnca. Učarane so bile njene oči v mokre, pohotne oči starca; niso se mogle umekniti, ker ni bilo nikogar, da bi bil izpregovoril tisto besedo . . .

Resnično ga ni bilo, da bi se sklonil ljubeznivo in bi pobožal Metko po licu ter bi izpregovoril: „Uboga Metka! Revica tvoja mati, ki je umrla tako žalostno, brez ljubezni in brez človeka!“ Metka ni bila kraljična, ali zaželela si je tiste besede in težko ji je bilo pri srcu . . .

Ko se je zmračilo, je prišla sestrična Mici, hči prve žene striceve. Bleda in suhotna ženska je bila, starala se je zgodaj. Na prsih je imela svetinjico Matere Božje, oblečena je bila temno, lasje so

bili gladko počesani. Govorila je zelo hitro, s presladkim, neprijetnim glasom.

„O, Metka, Metka, Metka! Kdaj pa si prišla, Metka? Pa si že velika! Koliko let pa imaš?“

„Štirinajst jih še nisem.“

„Tako, tako, tako!“

Šla je v izbo, z zagrinjalom oddeljeno od velike sobe, in se je vrnila preoblečena.

Napravili so luč in so zagrnili okno. Metki je bilo še tesneje, ko ni videla več na cesto in ne ljudi, ki so hodili mimo okna. Ozrl se je bil včasih kdo v sobo, postal je morda celo in Metka je bila vesela, čutila je, da ni sama. Ali spustilo se je zagrinjalo med njo in med svetom, več ni bilo človeka, tudi šum je zunaj potihnil. Metka se je bala, da bi ne zaklenili tudi duri; potem bi nikakor in nikamor ne bilo več mogoče pobegniti.

Mici je skuhala kavo za večerjo in je narezala belega kruha. Večerjali so molče, nihče ni pogledal drugemu v obraz, kakor da bi si prikrivali nepošteno skrivnost. Po večerji so molili dolgo, ves krvavi del rožnega venca in žalostno se je razlegal po sobi pojoči zategnjeni glas Micin. Metka je klečala pred stolom, glava ji je klonila in dremalo se ji je. Nenadoma se je zdrznila: ranil jo je bil v lice mrzel pogled.

„Amen. — Zdaj pa se kar spravi, Metka! Malo zadremala si, pa nocoj si trudna. Drugikrat le glej!“

Teta je prižgala svečo in je odprla duri v kuhinjo. Troje stopnic je vodilo navzdol v čudno temno klet, kjer je stalo ognjišče.

„Tam, glej, v kotu je tvoja postelja. Dobro spi pa lahko noč!“

Postavila je svečo na ognjišče, zaprla je duri in Metka je ostala sama. Ozrla se je naokoli, po mrzli mrtvašnici, in kričala bi od groze.

(Dalje prih.)

Polna luna . . .

Polna luna, zlat balonček, se vozila je po smrečji, ti in jaz sva se ljubila, to je menda bilo vseč ji.	Blažena ti polna luna, blaženo ti smrečje mračno! Ko bi dan bil takrat — kdo ve — bilo morda bi napačno!
--	---

Vida.

Na pragu.

Spisal Ivan Cankar.

II.

let je služila prej Bog vedi kakšnim namenom; če bi bila poznala Metka povesti iz romantičnih časov, bi ji prišle na misel skrivnostne dogodbe. Po mrličih je dišalo, po dimu mrtvaških sveč; na sivih stenah so še ostali vzdih, ostale so prošnje, ki jih Bog ni bil uslišal. Zasvetila se je včas kaplja na steni, belo oko se je zasvetilo, ki je gledalo topo in ni več prosilo . . .

Tla so bila prstena in neravna, strop je bil čudno obokan, morda so se vile stopnice nad njim. Tam, kjer je stala postelja, se je nagibal poševno čisto do zemlje, tako da Metka ni smela vzdigniti glave. Sveča je žarela na ognjišču, toda luč se je izgubljala; pila so jo valovita tla in žejne mokre stene so jo pile; postelja je bila v temi.

Metka je trepetala, ustnice so se premikale in so molile polglasno.

„Češčena si, Marija, milosti polna . . .“

Ustnice so se premikale, srce pa ni molilo.

„Tako so me ostavili samo, zaprli so me v mrtvašnico . . . In komaj sem bila prišla, nič jim nisem storila. Sunili so me iz hiše in so me zaprli . . .“

Pa bo ugasnila luč, razprostrla se bo tema vsenaokoli. In duhovi si bodo pomeli zaspane oči, s tihimi koraki bodo stopali iz kotov, zmerom bliže k postelji. Iztegali so že prej suhe, dolge roke po stropu in po stenah; iskali so in niso našli, zato ker se jim je bleščalo. Vzdrabili so se in so izpregledali.

„Usmilite se, ker vam nisem nič storila! Prišla sem samo po malo ljubezni, en sam prijazen pogled mi je bil v mislih. Ali, ker ni ljubezni, pa samo usmiljenja malo . . .!“

Razpravila se je hitro, ugasnila je svečo in je legla. Postelja je bila mrzla in vlažna. Odela se je preko glave, sključila se je in je zatisnila oči . . .

Široka bela cesta se je odprla tam, na obeh straneh visoki jagnedi. Na licih so se še poznali sledovi solza, toda že so se ustnice smehljale svetlemu solncu naproti, ki je stalo nad gozdom.

Poženi, voznik, solncu naproti! — Voznik pa je bil star in čemerren, nič se mu ni mudilo. Od začetka se je Metki zdelo, da je pot kratka; na koncu so se stikali jagnedi in cesta se je nagnila v smrekov gozd. Toda jagnedi se niso hoteli razmekniti, gozd se je umikal; kakor prej se je temnilo v daljavi morje temnosinjih smrekovih vršičkov. „Ali se vidi od tam v dolino, v mesto?“ je vprašala Metka. „Vidi se!“ je odgovoril voznik. — Tam, kjer so se stikali jagnedi, se je pričenal nov svet, zakaj tam se je že videlo v dolino, v mesto. Žarko je zasijalo dopoldansko solnce, vsa dolina ga je bila polna; bele vasi so se bleščale tam, mesto pa je bilo skrito v daljavi, v migljajoči srebrni svetlobi. „Kje je mesto?“ je vprašala Metka. Voznik je pokazal z bičem, Metki pa se je bleščalo in srce, ki je gledalo namesto oči, je trepetalo od prazniškega pričakovanja. Cesta se je vila v dolgih ovinkih strmo navzdol, iz kotlin se je vzdigal prijeten hlad. Voznik se je okrenil k Metki in je iztegnil bič. „Tam doli je pokopanih tristo Francozov.“ Metka se je ozrla. Kotlina je bila tako globoka, da nikoli ni posijalo solnce vanjo in še v juniju je ležal sneg na dnu. Mrtvaški hlad se je vzdigal iz nje; bila je kakor ogromna čaša, do vrha polna bele megle. Metki so se smilili ubogi Francozi, pokopani tam pod snegom; ležijo tam, pač sto let že morda, in nikoli niso videli doline, niso užili žarke solnčne luči. Morda se priplazijo kdaj, ob jasni noči, natihoma do ceste in se ozirajo doli; mesec sveti in v dolini se blešče bele vasi; mesto pa je skrito v somraku, spi trudno spanje in sope težko . . . Zadaj je bil že gozd, voz je bil dospel na ravnino. „Zdaj bomo že pač kmalu tam, v mestu?“ — Voznik se je nasmehnil. „Še bo treba potrpeti, na pol poti smo komaj.“ — Pa je bila vožnja že dolga, veliko je bilo hrepenenje. In ker je bil voz šele komaj na pol poti, se je povrnila Metka v prijetne sanje, zato da bi se nenadoma vzdramila: glej bele hiše tam, glej visoke cerkve! — Kako je čudno, da je uresničenje tako blizu — samo še tri ure morda! Sanjala je kdaj, ob žalostnih urah, in zdelo se ji je, da se sanje ne uresničijo nikoli. Samo igrala se je z njimi, ker so bile tako lepe; po vrtu je hodila in je vedela, da hodi po tujem vrtu; ne sme se skloniti in utrgati rože, ne sme se vzpeti, poseči po zrelem jabolku. Ali glej, zdaj se sklanjajo polne veje same in rože se ponujajo . . . Kje je bilo pač mesto, v kako čudni daljavi, kakor nebesa! Pa se je približalo, samo še tri ure morda. Tako jadrno hiti hrepenenje, tako počasen je voz; jagned za jagnedom in nikoli konca, ovinek za ovinkom, mesta pa nikjer! Še ustavil je voznik, skobacal se je z voza in je stopil v

krčmo. Kako počasi pije voznik! Sedi pač tam in se razgovarja s krčmarjem, zato ker je star in se mu ne mudi nikamor. Tudi konju se ne mudi; globoko je povetil glavo in čaka in dremlje. Nagnilo se je že solnce, kmalu pride mrak, ob dremotnem pustem mraku šele se prikaže mesto na obzorju, temno morda in neprijazno . . . Poženi, voznik! Solncu naproti in sanjam, ki so se uresničile in čakajo blizu. Glej, že se je zasvetilo tam, že se je vzdignilo prazniško belo poslopje, vsa lepa prihodnost se je zasvetila v žarečem popoldanskem solncu . . .

Zavzdihnila je; domislila se je svojih sanj in tudi teme se je domislila, ki je bila vsenaokoli, težka in neprijazna. In obšla jo je žalostna misel — povsod je tema, v mestu in tam v kotlini, kjer spe ubogi Francozi in ne vidijo nikoli solnca . . .

V sobi je zakričalo, zaškripala je postelja in Metka je vztrepetala od strahu. Vzdignila se je in je poslušala . . . „Prokleta!“ . . .

„Da bi le vedela“ — je pomislila Metka — „če so duri zaklenjene! Šla bi in bi odprla ter pobegnila . . .“

Stopila je na mrzla tla in je šla tiho proti durim. Izza razpoke se je svetilo, imeli so še luč. Pokleknila je in je pogledala v sobo. Videla je skozi razpoko samo rdeči zabuhli stričev obraz in roko, ki je držala svečo. Obraz pa ni bil več človeški, bil je obraz satanov, kakor ga je videla v hudih sanjah. „Ubil bi človeka in bi se nasmehnil!“ Klečala je pred durmi in je trepetala, ni si upala prijeti kljuge in poskusiti, če so duri zaklenjene. „In da bi stopila v sobo, ubil bi me!“

V sobi je šepetalo — govorili so sikaje, s stisnjenimi zobmi.

„Ali si se že napravil? Ali že imaš otroka v hiši?“

Hihitajoč, pritajen smeh se je oglasil in postelja je zašumela.

„Molči, prokleta!“

Roka, ki je držala svečo, se je tresla.

„Jaz pa vidim, če imam zaprte oči; dobro sem te videla, kako si se bil splazil s postelje!“

Strašen nasmeh mu je spačil zabuhli obraz.

„Ej, nisem se plazil zaradi otroka!“

Nato je izginila sveča.

„Čakaj, da se tudi vprihodnje ne boš!“

Oglasili so se tihi koraki, nekdo je stopil k durim in zahreščal je ključ v ključalnici.

Metka se je vrnila v posteljo; mraz ji je bilo in trepetala je.

„Zdaj so me zaklenili, lahko bi pozabili name za zmerom!“

Ali misel ni bila žalostna; izpregovorila je polglasno in mirno je bilo srce. Spomnila se je čudnih pravljič, tistega človeka, ki so ga pokopali živega in ki je imel bele lase in stoleten obraz, ko je stopil iz groba . . .

„Zakaj je stopil iz groba?“ . . .

Prišla je bila Metka iz krajev, kjer ni solnca, iz mladosti, kjer ni veselja. Zato je bilo njeno srce polno sanj. Hodila je po grapavi in strmi poti, nihče je ni vodil ljubeznivo za roko in nihče je ni srečal, da bi jo pozdravil prijazno. Zato je bilo njeno srce polno ljubezni; do vrha polno, ker se ni mogla razliti . . .

Zgodilo se je po noči — pol je bila resnica in pol so bile sanje — da se je prikazal človek na pragu in ves svetel je bil njegov obraz. Stopil je k postelji in se je nasmehnil, iztegnil je roko in je pobožal Metko po licu. Vztrepetala je od sreče in je pokleknila, da bi mu poljubila roko. „Čakala sem te tako dolgo in tako goreče sem te ljubila!“ — Zdrznila se je in nikogar ni bilo pred posteljo, tema je bila vsenaokoli.

V sobi se je premaknil stol, kakor da bi kdo siloma zadel obenj.

„Kaj hodiš po sobi?“

Nato je bilo tiho, ali kmalu so se spet oglasili koraki in nekdo je prižigal vžigalico.

„Zakaj ne spiš?“

„Tudi ti ne spiš! Ej, ali si pametna!“

Svetla razpoka je izginila v durih.

„Ali ti je otrok zmešal pamet?“

„Tudi tebi ne da otrok miru! Kaj me briga otrok!“

Nekaj časa je bilo tiho, nato je zašumela postelja.

„Saj ne bo dolgo pri nas, toliko ti povem! Taka bo, kakršna je bila njena mati!“

„Tvoja sestra!“

„Vlačuga je bila . . . Bog vedi, če se še ti nisi ukvarjal z njo!“

Nekdo je pljunil naglas.

„Ne vstani mi več; slišim te, če z mezincem zganeš!“ —

Metka je slišala vdrugič tisto besedo in legla ji je na misli kakor mora. Ni mogoče, da bi bile vlačuge take, kakršna je bila njena mati. Majhna je bila in slabočna, manjša in šibkejša od Metke. Obraz njen je bil otroški, plašljiv in pohnleven, v čelo je bila zarisana globoka guba in obrvi so bile zmerom strnjene. Metka ni vedela, da jo je ljubila; spoznala je svojo ljubezen šele ob tisti

uri, ko je videla mater na črno pregrnjenem odru med svečami, in zajokala je. Obraz je ostal, kakor je bil; obrvi so bile še zmerom strnjene in tudi globoka guba ni izginila s čela; samo ustnice so bile blede.

„Njena mati je bila vlačuga!“

Metka se je spomnila, da ni govorila mati nikoli s sosedomi in da jo je malokdo pozdravil na cesti. Zgodilo se je tudi, da se je včasih kdo ozrl za njo ter se malo nasmehnil? Zakaj se je ozrl in nasmehnil? Mati je bila tako uboga in plašna, nič smešnega ni bilo na njej... Vlačuga je bila!... Ali njene roke so bile vse raskave od dela, tudi njene oči so bile rdeče in trudne, ne samo od dela... Vzbudila se je Metka po noči, mati je sedela za mizo in je jokala. Nerazumljive so ji bile takrat materine solze, komaj jih je videla v polspanju. Noč pa je bila dolga in zjutraj so bile materine oči rdeče in zatekle. Pomislila je Metka: komu so bile namenjene tiste solze, iz kakšnih spominov so se rodile, iz kakšne bolečine?

„In ona bo, kakor je bila njena mati!“

Kaj se bo zgodilo, kam pač pojde? Prišla je v mesto, vse sanje bi se morale uresničiti, pred prag je stopila, da se odpro velika vrata v svetli tempelj božji. Toda odprle so se nizke duri v nizko zaduhlo izbo in zasmejal se ji je naproti obraz ostudne živali. Tako so jo bile prijele sanje za roko, vodile so jo — nič ni slišala za sabo pritajenega hudobnega smeha — ter so jo dovedle do strašnega cilja. Prestrašila se je in je okamenela, prosila bi in ni mogla vzdigniti roke. Zdaj šele je začula zloben krohot in korake, ki so se oddaljevali.

Stresla se je in se je vzdramila.

Narahlo je zahreščalo v ključalnici, odklepal je nekdo oprezno in zelo počasi. Nato je zaškripala tudi kljuka prav natihoma.

„Ali spiš, Metka?“

Metka ni mogla zgeniti z roko, odprla je ustnice in ni mogla izpregovoriti.

V sobi je zašumela postelja.

„Kod hodiš, vrag?“

Na pragu je bilo mirno.

„Glej ga, se je že spet napravil. Kje imaš ključ?“

Premaknil se je stol, skočila je bila s postelje.

Zapraskalo je na steni, zasvetilo se je. V nemirno plapolajoči luči vžigalice je ugledala Metka strica, ki je stal pol razpravljen na

pragu. Duri niso bile popolnoma odprte, Metka je videla v sobi samo roko, ki je držala gorečo vžigalico.

„Kaj pa hočeš tam?“

„Ali spiš, Metka?“

Luč je mahoma izginila, Metki se je zableščalo pred očmi in nato je bila tema.

„Saj ne spiš, Metka, ozrla si se! Rečem ti, Metka —“

Udarilo je v sobi ob posteljo, prevrnil se je stol.

„Samo to sem ji hotel povedati, vlačuga prokleta —“

Duri so se hrupoma zaloputnile, glasovi so bili tišji.

„To sem ji hotel povedati, da ne bo dolgo pri nas, da ne sme ostati pri nas — o, prokleta!“

Spet je udarilo v sobi, prevrnilo se je in nato je zašumela postelja.

„Poznam te, starec! — Zdaj je tema — ali vidiš, kam sem spravila ključ? Le poslušaj — ali slišiš, kam sem stopila? Poznam te, starec! Napil se je in zdaj bi se igral z otrokom.“

Stric je odgovoril nerazumljivo, zakašljajal je in je umolknil. —

Nekaj strašnega, neznanega je ležalo Metki na srcu. Ni ji bilo več mraz, ali trepetala je in dihala je težko.

Tako ji je bilo ob tisti uri, kakor da so jo privedli siloma in zvezano v temo. Vrgli so jo na trdo posteljo in tako je ležala, roke zvezane na hrbtu, noge zvezane in iztegnjene, težko odejo na prsih. Tema je bila naokoli in še dobro, da je bila tema. Zakaj zunaj čakajo, in ko pride čas, odpro duri. Pol ljudje, pol živali, ostuden smeh na živalskem obrazu, ostudno poželenje v mokrih, krvavo obrobjenih očeh. Stali bodo na pragu, ozirali se na plen; nad njih glave se bo vzdigala roka, ki bo držala svetiljko, in rdeči nemirni žarki bodo skakali po stropu. Plen pa bo ležal mirno, zvezan na rokah in nogah . . .

Polagoma, trudoma se je izvila prošnja iz srca, trudoma so se zgenile roke in so se sklenile.

„Češčena si, Marija, milosti polna . . .“

(Dalje prih.)

Na pragu.

Spisal Ivan Cankar.

III.

Molila je Metka in je odmolila in zaspala. Nemirno je spala, zavedala se je temne kleti in stopnic, ki so vodile vanjo, in duri, ki so se oprezno odpirale in zapirale. Trepalnice so bile zatisnjene, oči pa so strmele neprestano proti durim, ušesa so poslušala pazljivo, če bi ne zahreščalo v ključalnici, če bi se ne oglasili tiho-tapski koraki na pragu. Šle so misli v lepšo daljavo, ali ozirale so se nazaj, postajale so in so se vračale.

Zato so bile nemirne njene sanje, mešale so se z resnico in s spomini in s čudnimi podobami, ki jih je rodilo hrepenenje.

Vas je bila tam, bela in prijazna; v resnici morda ni bila tako bela in prijazna, toda zdaj jo je obsevalo solnce, kakršno sije samo v sanjah. V vasi pa je bila cerkev in v cerkvi je bila šola. Večja je bila zdaj in lepša nego v resnici, toda kaj je resnica? Če je sanjala Metka o božjem templju, tedaj je bil božji tempelj resničen. V šoli je bila velika soba in v sobi so sedeli na desni strani fantje, na levi pa so sedela dekleta. Bog vedi, če se ni Metki samo tako sanjalo; zakaj imela je ob tistem času tudi gosposko obleko: rdeče pisano bluzico, temnomodro krilo; okoli vratu je imela svetlo šerpo, bujni svetli lasje so padali v debeli kiti črez hrbet. Sedela je Metka na levi strani in se je ozirala s skritim pogledom na desno stran, tja, kjer je sedel Franc, lep fant s črnimi kodri in belim obrazom in s hlačami do kolen. Franc je bil njen ženin in ji je pisal zaljubljena pisma. Lepo, veliko pisavo je imel in pisal je tako učeno, da je Metka včasih težko razumela. „Draga Metka!“ je pisal. „Včeraj nisem mogel k plotu in zato me je zelo srce bolelo . . .“ Tako je pisal: „Zelo me je srce bolelo!“ Bog vedi, kje si je bil to izmislil! „Oče me je ozmerjal, ker sem zapravil tistih pet krajcarjev, že veš zakaj“ — bonbonov je kupil Metki — „in zato sem moral klečati. Zelo me je srce bolelo. Vendar pa sem zmerom mislil nate in jutri ti prinesem v šolo orehov. Če me oče spet ozmerja, naj me, zaradi tebe bi pretrpel vse na svetu . . .“ Metki so se orosile oči: — vse bi pretrpel na svetu zaradi nje! In takrat je sklenila tudi ona, da bo trpela zaradi njega. Tisti plot pa je bil ob poti za hišo, blizu

krčmarja; samo pijanci so hodili mimo in se niso nič brigali. Lahko bi se razgovarjala tudi pred šolo, ali kar na cesti vpricho ljudi — toda kakšna ljubezen bi bila to? Resnica pa je, da si nikoli nista vedela veliko povedati. Stala sta in nekoč jo je prijel Franc za roko, toda precej jo je izpustil in obadva je bilo sram. Ozrla sta se v nebo. „Lepo je nocoj!“ sta izpregovorila hkratu in sta zardela. Drugače bi bilo, ko bi človek vedel, kaj govore zaročenci, kadar stoje ob plotu . . . Ali glej, saj je sijalo solnce, kakršno sije samo v sanjah. Nasmehnila se je Metka v sanjah. Saj je bilo čisto drugače, saj nista nikoli tako nerodno stala ob plotu ter zardevala, ker ju je bilo sram. Tudi pijancev ni bilo nič mimo in umazane krčme ni bilo tam. Pač pa je bila tam lepa bela cesta in košato drevje je šumelo narahlo nad njima. Tam sta se izprehajala roko v roki in sta govorila tako lahko, kakor da bi govorilo srce samo, da bi se ustnice nič ne premikale in da bi ne jecljal neokretni težki jezik. „Draga Metka, srce moje“ — tako je govoril on — „samo še malo časa, pa pojdeva odtod, mož in žena. Srce moje“ — pogrkaval je malo in zato je bilo še lepše tisto ‚srce‘ — „jaz imam grad onostran hriba, moj grad ima tisoč oken in sto balkonov in v vseh sobah so pisane preproge in zrcala z zlatimi okviri, okoli grada pa je vrt in v tisti vrt ne stopi nihče drugi nego ti in jaz. Tam bova hodila po belih stezah; veje se bodo priklanjale in trgala bova sladke črešnje, rože se bodo ponujale in jaz ti jih bom pripenjal na prsi . . .!“ Tako je govoril, in ko se je utrudil, je nadaljevala ona: „V hlevu pa so konji in v kolnici je voz. Lepo jutro bo in solnce bo sijalo; tedaj pa napreževa in sedeva in pohitiva po široki cesti. Hiše mimo, vasi mimo in cerkve in gozdi in polje, zmerom naprej proti belemu mestu. Glej, že se sveti v daljavi, v solncu se svetijo zlati zvoniki! Čuj, že zvone vsi zvonovi, naju pozdravljajo in najino mlado ljubezen! In ko se tako pripeljeva, v tem lepem vozu, z dvema paroma belcev, tedaj postanejo vsi gosposki ljudje na ulici ter se nama odkrijejo spoštljivo . . .“ Tako je govorila, in ko se je utrudila, je nadaljeval on: „Zakaj bi se nama ne odkrivali spoštljivo, ko sva pa tako bogata, bolj nego sam cesar na Dunaju! Tam v gradu, v kleti, glej, imava cekinov skoro do vrha. Krčmarjev hlapec je bil zašel nekoč v pijanosti in po neprevidnosti v tisto klet in se je pogreznil in bi bil kmalu žalostno umrl, da bi ga ne bil našel jaz, ko sem prišel s korcem po cekinov. Strehe mojega gradu so obite z debelim zlatom in zlata so celo ojesa na mojem vozu. Tudi konjem bi bil dal zlato vprego in zlate komate, pa bi

pretežko nosili. In glej, draga Metka, vse to je tudi tvoje, zakaj zaradi tebe bi pretrpel vse na svetu . . .“ To niso bile sanje, sama čista resnica je bila; zakaj kako bi mogla biti sreča zlagana? Pa je prehitro minila, po tvoji krivdi, Metka! . . .

Zavzdihnila je v polsanjeh in žalost je napolnila njeno srce.

Sedela je na levi strani in se je ozirala s skritim pogledom preko knjige. Takrat pa je ugledala nekaj tako neprijetnega, da so se ji takoj zasolzile oči. Franc se je ozrl na njeno prijateljico, ona se je ozrla nanj in obadva sta se natihoma zasmejala. „Zdaj pa je vse pri kraju, ljubezen in vse drugo!“ je pomislila Metka in zajokala bi naglas. V tistem hipu pa je že prišel hudobni duh in je sedel poleg nje ter ji govoril na uho. „Pokaži mu, Metka, da ti ni prav nič zanj, zatoži ga!“ In ker ji je bilo tako težko pri srcu, se je precej vdala hudobnemu duhu in je vzdignila roko. „Kaj pa ti, Metka?“ Stala je in ni mogla govoriti, oglasila se je vest. „Kar govori, le pokaži pismo!“ je prigovarjal hudobni duh. In se je sklonila, nesrečnica, in je vzela pismo izpod klopi in ga je vzdignila visoko. Ubog zmečkan papir je bil, s svinčnikom popisan. Ko pa je stopil učitelj s katedra, se je Metka zelo začudila in prestrašila. Bil je pred njo rdeč in zabuhel živalski obraz, ostudno poželenje je bilo v vlažnih, rdeče obrobjenih očeh. Hotela je skriti papir v nedrije, ali že se je iztegnila roka po njem. „No, daj, daj, kaj imaš?“ Pogledal je in se je nasmehnil. „Ah, ah, glej!“ Zmerom ostudnejši in hudobnejši je bil njegov pogled; ozrl se je nanjo, ozrl se je na desno stran. Metka je gledala na klop, ali vendar je videla Francetov obraz, ki je bil tako bel in miren. In ko ga je videla v svojem srcu, so jo zaskелеle oči in že se je prikazala solza na licu. „Fant, ostani potem malo pri meni!“ Glas je bil trd in osoren, ali ustnice so se smehljale še zmerom in vlažne oči so se ozirale na Metko, na drobni, objokani obraz, na bujne lase, celo na ozka koščena ramena in na roke. Metka je čutila ta pogled, strah jo je bilo in ni se mogla braniti, tudi pobegniti ni mogla . . . O, da bi bile sanje!

Pa niso bile sanje. Čakala je pred šolo, da bi prišel Franc in da bi jo natepel. Prišel je in se je komaj ozrl in je šel mimo. Poklicala bi ga, ali ni si upala; rekla bi mu nekaj lepega, prijaznega, ali besede ni bilo iz grla. Nič več se ni ozrl, izginil je za ovinkom, tam za tistim plotom. In nato je umrl . . .

O Franc, ti črnolasi, lepi fant! Tako mlad je še bil, pa je ležal tam bled in mrzel, lepe črne oči so bile zatisnjene, lepe rdeče ustnice so obledele. Visoke sveče so gorele ob odru, siv dim se

je vil proti stropu in je napolnil vso izbo s težkim mrtvaškim duhom. Veliko ljudi je bilo v izbi, molili so in so škropili po odru. Tako je prišla tudi Metka in je postala na pragu. „O Franc, zaročenec moj mladi, oprosti mi, kakor Bog oprosti hudodelcu!“ . . . Tedaj se je nalahko zgenila desna trepalnica, skozi ozki presledek se je ozrlo nanjo veselo črno oko . . . Metka je pokleknila in je skrila obraz v dlani. Toliko ljudi je bilo naokoli in nihče ni vedel, zakaj je umrl mladi zaročenec. Samo na njenih ramenih je ležal težki greh, nihče ga ni videl in nihče drugi ga ni bil deležen. Tako težko je bilo breme, tiščalo jo je k tlom in kolena so se šibila, glava je klonila globoko. Spomnila se je njegovega ljubeznivega pisma: „Zelo me je srce bolelo“ — in solze so lile iz oči. Domislila se je tudi njegovih besed: „Vse bi pretrpel zaradi tebe“ — in zaihtela je naglas. Glej, ljubil te je in zato je moral umreti! O Franc, tako je padel težek greh na mojo mlado dušo, o Franc, tako je padla velika senca na mojo pot in nikoli več ne bo veselo moje srce! . . . Solze so tekle po licu, in ko je vzdignila obraz ter se ozrla proti odru, je opazila, da se je bila zgenila na oknu črna zavesa. Pogledala je natanko in se je prestrašila. Skozi okno, tam, kjer se je bila zgenila zavesa, se je nasmehnil rdeč in zabuhel obraz, hudobno se je nasmehnil ter je pogledal Metki naravnost v oči. Nato je zaplapolala sveča in črna zavesa je spet zagrnila okno . . .

Nemirno je spala, vzdramila se je in oči so strmele proti durim.

Glej, zaradi mene je umrl Franc! . . . In toliko ljubezni je bilo v njenem srcu, pa jo je bilo sram, da bi mu dala okusiti vsaj kapljo. Vsaj prijazen pogled, kakor beraču, ki pride na prag in poveša glavo. Vsaj prijazno besedo, kakor tujcu, ki jo sreča na poti in jo pozdravi mimogrede. Čemu pa je tako polno tisto srce, da prekipujejo vroče kaplje in skele v očeh? . . .

Nad njo, v poševnem stropu, je bilo izdolbeno v debeli zid majhno omreženo okno. Tam je zasijala blede mlečna svetloba, toda v klet ni prodrila. Pretežke so bile sence in preslabotna je bila še jutranja svetloba, da bi je ne popile žejne stene.

Ker se je bližalo jutro, je obšel njeno srce čuden nemir. Daleč so bili že spomini, daleč so bile ponočne sanje. Še malo, in tam zunaj bo zašumelo mesto, bo zasijalo solnce . . . In vse to, kar je bilo doslej, kaj niso bile same sanje? Trudna je bila prišla v mesto in je zaspala, in ker je bila trudna, je sanjala grde sanje.

Z zaspanimi očmi je pogledala proti durim. Kakšna soba je pač tam, kdo je tam? To je mesto in v mestu so vse drugačni

ljudje in drugačne hiše so in drugačne ulice. Tam ni tistega obraza, ki ga je videla v grdih sanjah. Kako bi bil zašel tak obraz v mesto, v tisto deželo, kamor ji je bilo kazalo pot sladko hrepenenje? . . . Vsa je vztrepetala — mesto je zunaj!

Kaj so bile sanje in kaj je bila resnica? Strnila je obrvi, da bi premislila, toda misli so blodile križem po neznanih potih, zmedle so se in so se izgubile in zatisnila je oči. To se je zgodilo takrat, ko je napojila svetloba žejne stene in so se že razločevale svetlejše proge na mokrem zidu.

Franc ni umrl. Prišel je že bil nekoč, o pozni polnoči; oblečen je bil vse v črno, obraz njegov je bil bolj resen, ali oči so bile prav tako črne in vesele in tudi kodri so bili še zmerom isti, črni in razkuštrani. Samo lica so bila mrzla in bleda, tako bleda kakor takrat, ko je ležal na mrtvaškem odru. Prišel je, postal je malo na pragu, nasmehnil se je in je stopil k postelji. „Oprosti mi, Franc, kakor Bog oprosti hudodelcu.“ Tako polno je bilo srce, da je prekipevalo, in zato ga je položila na zlat krožnik in je pokleknila pred njega ter mu ponudila svoje srce, ki je prekipevalo od nezaužite ljubezni. „Vzemi, Franc, vse je tvoje! Vzemi samo za prijazno besedo, samo za prijazen pogled!“ —

Odprla je proseče in plašne oči in nikogar ni bilo.

„Pridi, Franc, usmili se!“

Gledala je proti durim in glej, duri so se tiho in počasi odpirale.

„Franc!“

Komaj je zgenila z ustnicami, ali njegovo srce je slišalo neizgovorjeno besedo.

Stal je na pragu. Starejši je bil, že je imel črne brke in tudi čelo je bilo nekoliko nagubano.

Ležala je in zajokala bi; sladko in žalostno ji je bilo pri srcu.

„Nič, Franc; kakor si tudi, pridi k meni in vsa moja ljubezen je pred tvojimi nogami!“

Stal je na pragu, žalosten in miren je bil njegov obraz.

„Kaj ne vidiš, kako mi kaplje kri iz srca, kako mi rosi rdeča krvca iz oči?“

Resnično se je odpirala rana na prsih in kri je kapljala iz nje, kri je tekla tudi po belih licih v tenkem curku.

„Glej, Franc, saj je bilo tako čisto moje srce in ljubezni polno, samo hudobni duh je stal ob moji levi strani in je govoril nati-homa . . . Zdaj je pa vse dobro, Franc! Zdaj sva v mestu, kjer

so visoke bele hiše in široke ulice . . . Kaj se ne spominjaš, kako si mi pripovedoval? Tam je tvoja hiša, tam ob bregu, vsa bela je in pozlačen balkon ima. Tudi vrt je okoli hiše, in tam se bova izprehajala pod šumečimi kostanji in na prostranih gredah bodo sanjale rože in se nama bodo ponujale . . .“

Sanje so bile pač, samo sanje!

„Kam, Franc? Ne odhajaj, zaročenec moj, ti moj ljubljani fant! Glej, saj sem ti bila ponudila svoje srce na zlatem krožniku! Kaj hočeš več? Nikjer ni toliko bogastva kakor v mojem srcu, niti sam cesar ga nima na Dunaju, niti v tvoji kleti ga ni, ki je polna cekinov! . . . Kam, Franc?“

Nič ni odgovoril, prijel je za kljuko in je odhajal.

Vzdignila se je v postelji in je strmela proti durim.

„Poslednjikrat, Franc! Oprosti mi, nikoli več te ne bom prosila oproščenja! Zakaj glej, stopila sem na prag, in če me v hišo ne pustiš, te ne bom prosila!“

Smehljaj se je, gledal je nanjo z velikimi, mirnimi očmi. Iztegnil je levo roko proti njej, z desno je odpiral duri.

„Nikoli preko praga!“

Vztrepetala je, vzdignila se je v postelji in mu je pogledala naravnost v obraz.

„Kaj si ti to ukazal, Franc?“

Vzdignila se je in je skočila s postelje z golimi nogami, lase razpletene preko ramen. Roke so se opirale ob posteljo, oči so strmele proti durim . . .

Toda glej, nikogar ni bilo na pragu, duri so bile zaklenjene. Že se je razlivala po stenah, po stropu blede jutranja svetloba, samotni koraki so se glasili zunaj na hodniku.

„O Bog, tako so me ostavili samo, zaprli so me v mrtvašnico!“

Legla je na posteljo, vse telo je bilo utrujeno, mrtvo; roke so legle težko na blazino in kakor od kamena so bile trepalnice.

Tedaj je udarila pest na duri.

„Hej, Metka, Metka!“

„Franc!“

Odprle so se duri, na prag je stopila dolga suha ženska in hudobne oči so se ozrle na posteljo.

„Vstani!“

Metka si je pomela oči in je ugledala blede, žalostno jutro. Pokrižala se je in je vstala.

(Dalje prih.)

Na pragu.

Spisal Ivan Cankar.

IV.

okrižala se je, zato ker se je pričelo novo življenje.

Zjutraj je pospravila in pomila; trudna je bila, meglilo se ji je pred očmi. Sedla bi, naslonila glavo ob zid in bi nič ne mislila. Lica so bila blede in upadla, oči so bile temno obrobijene. Hodila je mukoma in težka glava ji je klonila.

Stric je sedel za mizo ob oknu in je pušil iz kratke pipe. Ni se ozrl nanjo in z ženo je govoril prijazno, kakor da ni bilo noči. Mici je prišla iz cerkve, debel molitvenik v roki, svetinjšico na prsih.

„Kako ti je vseč pri nas, Metka?“

Nasmehnila se je sladko in je šla v svojo izbo.

Metki ni bil prijeten tisti sladki nasmeh in tudi ni marala tistih mežikajočih oči, ki so gledale preživo iz mirnega, starikavega obraza.

„To ni človek — nekje drugje je človek . . .“

In zaželela si je, da bi pogledala nekoč v izbo, v tisto belo svetišče, kamor še ni stopila nepoklicana noga. Nekaj čudnega, skoro hudobnega se je vzbudilo v njenem srcu.

„Pojdem kdaj, tiho se priplazim — pa bom videla, kje je tisti človek, ki se je bil tako oprezno skril za svetinjšico in za debeli črni molitvenik . . .“

Sedela je na skrinji in polagoma ji je klonila glava, naslonila se je ob zid, roke so ji ležale trudne na kolenih.

„Kaj si bolna?“ je vprašala teta malomarno in se je ozrla nanjo. Metka se je prestrašila in je zardele v senca.

„Morda je spoznala, videla mi je morda v očeh . . .“

Vzravnila se je hitro in je vstala.

„Nisem bolna!“

Teta se je nasmehnila s tistim tihim, neprijaznim nasmehom.

„Kakšna pa si v obraz, okoli oči? Kaj nisi spala po noči?“

Gledala ji je naravnost v oči z mrzlim in hudobnim pogledom.

„Resnično je spoznala vse, vse je videla!“

Zato ker niso bile samo sanje. Vsaka beseda, izgovorjena v tisti strašni, nemirni noči, je bila resnična. In resnična je bila tudi tista velika bolečina, ki ji je ležala na vsem telesu kakor težek oklop.

„Če je tako, pa pojdi v cerkev in moli!“

Ozrl se je zdaj tudi stric in tudi njegove oči so se smehljale prešerno. Metki se je celo zdelo, da se mu nalahko ziblje debeli podbradek.

„Vsi vedo! Tudi Mici je vedela, ko je prišla in je pomežikala z očmi!“

Sram jo je bilo; šla je preko sobe s povešeno glavo, preoblekla se je urno in se je napravila v cerkev.

Na ulici je sijalo veselo jutranje solnce in Metki se je zableščalo; tako močna in žarka je bila svetloba, da je stopila Metka v vežo nazaj ter se oprla z roko ob zid. Noge so se ji šibile in vrtelo se ji je pred očmi.

Glej, to je mesto, to je božji tempelj!

Neprestano so hodili ljudje mimo, na to stran in na ono, kakor da bi bila šele pravkar maša minila. Hodili so hitro, tako da Metka ni mogla razločevati obrazov. Nekateri so bili gosposko oblečeni; ženske so imele klobuke na glavi in so si privzdigovale krila do gležnjev; šumele so mimo kakor v sami židi; pa so prišli mimo tudi kmetje in so bili ob tlak s podkovanimi črevlji, prišle so kmetice in so se razgovarjale kriče. Tako je šumelo neprestano kakor večna procesija; poleglo se je za hip in je spet zabučalo z dvojno silo. Hodili so mimo, na to stran in na ono in nihče se ni ozrl nanjo. Ni se ozrl nanjo, zato ker je bila tujka med tistimi veselimi in glasnimi ljudmi, ki so hodili mimo. Prišla je bila iz daljnih, žalostnih krajev, še vse blatni so bili njeni črevlji, vsa umažana in zakrpana je bila njena obleka. In tudi na njenem obrazu se je poznalo, da je prišla iz žalostnih krajev, ves bled je bil in resen.

„Ali če bi kar stopila, kar naravnost mednje?“

Stopila je z napol mežečimi očmi, roke ob životu, plašna in neokretna. Pljusknili so valovi od leve, od desne, sprejeli so jo blagohotno na velika svoja ramena, otroško in nerodno, kakor je pač bila.

„Kje je cerkev? Da bi me neslo do cerkve, da bi me dolgo nosilo!“

Zakaj prijeten je bil ta nerazločni šum, kakor gorka kopel. Zadela se je včasi s komolcem, ozrl se je kdo nanjo in se je nasmešnil. Pa naj se je nasmešnil v božjem imenu! Metka ni čutila ničesar, kakor skozi svetlo meglo je videla obraze, ki so prihajali mimo . . . Tako prijetno se je voziti na lahkem vozu po neznani pokrajini! Kakor po mehkem žametu stopajo belci, nalahko se ziblje

voz in sanje prihajajo od jasnega neba, plavajo doli, z velikimi belimi perotmi zamahujejo, topel dih diha v lica. In telo je tako prijetno trudno, tako lepo je leglo na mehko blazino, napol so zamežale trudne oči . . .

„Hej, hej! Vzdrami se!“

Zasmehljaj se je fant in ji je pogledal prešerno v obraz . . .

Glej, kako čudna pokrajina je to! Hiša ob hiši, vse visoke, okna so velika in svetla. In vozovi, vozovi drdrajo drug za drugim, neprestano, kakor gosposka poroka. Vsa ulica je polna ljudi in nobenega znanca ni med njimi, nobenega soseda. To je pač čisto tuj kraj!

V cerkev bi šla, napotila se je v cerkev; same cerkve vse naokoli! Tu so visoka okna, celo stolp, majhen prijazen stolp je na oglu — kam bi se okrenil človek?

Pa je zazvonilo, čuj, Metka, zazvonilo je! Zamolklo in nerazločno, kakor tam od daleč, preko hribov in preko gozda, od Svetega Lenarta. Razveselila se je Metka v svojem srcu in se je napotila, naravnost po tisti cesti, koder so jo vodili prijazni zvonovi.

Tam pa se je vzdignil veličasten tempelj; visoko je kraljevala Mati božja vsa v zlatu, in zlati žarki so lili po svetu od njenega obraza, od njenih rok, od njenega zlatega plašča. Pozdravljena od ponižnega srca, tebi prisrčno vdanega!

Še niže je klonila Metki glava, trepetaje je stopala po visokih kamenitih stopnicah. Ali zgodilo se je, da je bil hudobni duh prešerne volje in da ji je prav v tistem trenutku potrkal na ramo.

„Ozri se, Metka!“

Ozrla se je — tam doli je bilo mesto, tam je sijalo solnce . . . O človek, da bi bil žarek tistega solnca, zvok tiste pesmi! . . . Kaj ne bi preko praga, ne doli po stopnicah?

Omahnila je, zavalovalo je pred njo, zazibalo se je.

„Hej, hej, čigava si?“

Izpregledale so oči, nekdo jo je bil prijel za roko in nasmehil se je pred njo naguban blagohoten obraz starke.

„Bog vam povrni!“ se je zahvalila Metka in je stopila v cerkev.

V tistem trenutku se je osvestilo srce, zavedelo se je greha in dolžnosti. Zato je povescila glavo in se je bližala oltarju s ponižno dušo, težko obloženo.

Cerkev je bila mračna in tiha. Okna so bila temno poslikana, in umazana, tudi strop je bil teman, komaj se je razločeval rdeči plašč Kristusov, ki je sedel na prestolu in sodil. Stranski oltarji so

bili v mraku, le tuintam je gorela samotna sveča. Cerkovnik je hodil pred velikim oltarjem in je ugašal luči, kakor nemirna, z grehi obremenjena duša je trepetala večna luč in osamljen žarek je blodil po zlatem tabernaklju.

Metka je šla med klopmi, kjer so dremale ženske nad molitveniki, in je zavila na levo, k oltarju Žalostne Matere božje.

Ves teman je bil oltar, komaj se je razločil beli prt. Nad oltarjem je bila slika in oči, ki niso razločile belega prta, so razločevale obraz in temni plašč in vseh sedmero mečev, ki so bili prodrli ubogo Materino srce. Metka je pokleknila na kamen in je sklenila roke.

Poleg nje je klečala starka in se je priklanjala globoko ter si trkala na prsi.

„Odpusti! Odpusti!“

Obraz starke je bil oduren, rumen in naguban, oči so bile udrte.

„Glej, noče se ozreti, naravnost gleda!“ je pomislila Metka in vesela je bila. Klečala je, glavo sklonjeno, roke na prsih in je čakala. Tudi Mati božja sama je čakala, da bi se poslovila nadležna starka. Miren je bil njen blede, resni obraz, ali včasih so se nalahko stresle trepalnice, so se zgenile lepe ustnice.

Vstala je starka in je šla brez milosti.

Tedaj se je priklonila Metka skoro do kamena in je vzdignila sklenjene roke.

„Tako velik je moj greh, odpusti! Od srca te prosim!“

Kakšna pa je bila ta molitev? Moli, Metka, po pravilih!

Obšel jo je nemir, glava se je malo vzdignila, roke so padale.

„Češčena si, Marija, milosti polna . . .“

~~Ustnice so se premikale, Mati božja ni slišala ničesar.~~

Nekdo ji je dihnil v tilnik, potrkal jo je na ramo.

„Kakšen pa je tvoj greh, Metka?“

Zdrznila se je Metka sama.

„Kakšen je moj greh?“

Vprašala je očitajoče in se je ozrla na oltar. Ozrla se je in se je nasmehnila od sreče, zakaj smehljaj se je tudi obraz Matere božje. Bil je podoben tistemu obrazu, kakor ga je videla na mrtvaškem odru. Ves blede je bil in neskončna bolečina je bila na njem, in vendar se je smehljajal.

„Odpusti!“ je prosila Metka; oči so bile solzne, ali smehljale so se ustnice. Zato so se smehljale, ker je bilo srce mirno in je vedelo, da je že zadobilo oproščenje.

Visoko se je že vzdignila glava, roke so se razklenile in so se iztegnile naproti v vesel in ponižen pozdrav.

„Pridi k meni, Metka, ker je tako žalostno tvoje srce!“

Polagoma in trudoma se je vzdignila Metka, čudno okorne so bile noge in opotekala se je, skoro bi bila padla, ko je stopila za kamenito stopnico više proti oltarju. Roke so omahovale, ko so se iztegale naproti, in tudi glava je bila težka, kakor da bi nosila veliko svinčeno krono.

Mati božja pa se je usmilila, ni hotela, da bi omahovala Metka po nevarnem gladkem kamenu, na katerem po nerodnosti cerkovnikov ni bilo preproge. Nasmehnila se je milostno in je stopila z oltarja. Zagibalo se je sedmero mečev, zasadili so se globlje v ubogo Materino srce in iz srca je pritekla kri. Kapala je v velikih kapljah na temnomodri plašč, celo na beli prt je kanila kaplja in drobna rdeča kapljica tudi Metki na roko. Nasmehnil se je blede obraz in se je sklonil nizko k njej, skoro jo je vso ogrnil temni plašč in začutila je na licu mrzlo jeklo mečeve ročnice.

„Nisem vredna, o sveta Mati . . .“

Glas je ugasnil, ugasnile so tudi oči in telo je omahnilo . . .

Trda roka jo je prijela za ramo.

„Vstani!“

Bil je tuj obraz, dolgočasen in neprijazen. Metka je vstala in je strmela v dolgočasni in neprijazni obraz, ki se je bil prikazal na tem svetem kraju, ko ga ni klicala in ko ga še poznala ni.

„Bolno je dekle!“

Glej, še nekdo drugi je stal zadaj, prav tako dolgočasen in nepoklican.

„Kaj delate na tem svetem kraju?“ je vprašala Metka, toda njen glas je bil tako tih in nerazločen, da ga je čula komaj sama.

Ozrla se je proti oltarju in oltar je bil teman; miren in resen je bil Materin obraz, nič se niso smehljale ustnice, oči so gledale tiho in tuje, Bog vedi kam . . .

„Sanje!“ je pomislila Metka.

„Sanje!“ je izpregovorila naglas in je vztrepetala v velikem strahu.

„Kaj pa se ti je sanjalo, dekle? Pojdi domov! Kje stanuješ?“

Ozirala se je z začudenim in nemirnim pogledom in ni poznala nikogar. Ni jim odgovorila; napotila se je s trudnimi koraki proti durim. Nekdo je stopal za njo in neprijetno ji je bilo.

„Zasleduje me; Bog vedi kdo je in kakšen je njegov namen!“

Na pragu je postala; mesto se je bleščalo pod njo v žareči svetlobi; stopisani stoglasni šum ji je bušil v obraz, tako da se je umeknila za korak.

„Ti si bolno, dekle! Daj, da te spremim! Povej, kje stanuješ?“

Skoro osorno mu je iztrgala roko, ni ga pogledala, ali vedela je, da je njegov obraz bradat in neprijazen.

Gledala je v tla in je stopala počasi in varno po strmih stopnicah. Slišala je korake, ki so stopali tik za njo prav tako varno in oprezno.

Par ljudi se je ozrlo vanjo, ko se je pokrižala pod stopnicami, predno je nastopila pot proti domu. Ruta ji je bila zdrknila z glave na ramo, lasje so se bili nekoliko razpletli, obraz je bil bled, bolan in oči so gledale kakor v sanjah; široko so bile odprte in so sijale v lepi luči.

Šla je Metka križem po ulicah, velik zaklad je nosila v srcu. Rada bi bila doma, v temi, da bi zamežala in sanjala, zakaj na ulici ni bila sama; neprestano je hodil nekdo za njo, kamor se je okrenila, in zdelo se ji je, kakor da jo drži za roko. Dasi so bile noge nerodne in trudne, je pospešila korake; toda pospešil jih je tudi on.

Nenadoma je postala ob široki veži, vse se ji je čudno zazibalo in zasvetilo pred očmi.

Tam med ljudmi, visok in lep, je stopal on, ki ga je poznala od nekdanj in ki ga je ljubila v svojem srcu. Tudi on jo je bil ugledal, okrenil se je in je šel preko ulice naravnost proti njej. Svetel in prijazen je bil njegov obraz, oči so sijale milostno. Ko je stal pred njo, se je nasmehnil in jo je pogladil po laseh.

Oprla se je ob zid, da bi ne padla, toda noge so bile kakor od testa.

„Saj sem vedel, da je bolna!“

Čutila je, da jo je prijel nekdo okoli vratu in pod kolena ter jo vzdignil v naročje.

V tistem trenutku je stopila Mici skozi duri, odprla je usta od strahu in začudenja in se niti pokrižati ni mogla.

(Dalje prih.)

Na pragu.

Spisal Ivan Cankar.

V.

Metka se je zbudila in zazdelo se ji je, da je zunaj že dan. Zakaj čula je v sobi korake in glasove; bilo je najbrž mnogo ljudi, ki so hodili neprestano, premikali stole in govorili naglas.

V izbi, kjer je ležala, pa je bilo temno. Bila je že nekoč v tej izbi, ali ni se mogla domisliti kdaj. Odljuden kraj je bil, kleti podoben, ves vlažen, vegasto obokan. Kdaj si bila v tem kraju, živa v mrtvašnici? Pač so segali v izbo glasovi kakor žarki dnevne svetlobe, ali drug svet je bil zunaj in nobena pot ni vodila vanj.

Počasi so prihajale misli, vse hrome so še bile in vrstile so se mimo v somraku, komaj jih je razločevala.

Bilo je nekoč — da, bilo je nekoč, ko je klečala na mrzlem kamenu in je stopila z oltarja Mati božja . . . To so bile sanje.

Vzdignila je roko tako visoko, da je zasijala nanjo svetloba iz omreženega okna. Umazana pega se je poznala na roki. Pokleknila je na postelji in je opazovala natanko. Pega je bila podobna kaplji, prav taki, kakršne padajo iz srca Matere božje in kakršne so naslikane na licih in na čelu križanega Kristusa. Niso bile sanje.

Pa je bilo nekoč, da je videla Kristusa samega. Šla je po ulici, ki je bila vsa glasna in obljudena, in solnce je sijalo. Tedaj pa jo je nekdo poklical od daleč, postala je in se je ozrla. In prišel je med ljudmi, visok je bil in lep in nihče ga ni poznal. Ona pa je vedela, da je On, ki je visel na križu, in je strmela vanj z velikimi očmi. Ozrl se je in nasmehnile so se lepe ustnice, šel je preko ulice, naravnost njej naproti. To so bile sanje.

Vztrepetala je od sladkosti, začutila je blago toplo roko na licih, na laseh. Niso bile sanje.

Nekdo je odprl duri, pogledal je v izbo neprijazen obraz. Tudi tisti obraz je že videla nekoč — mrzle, jasne oči, kakor oledenele, in zloben nasmeh na tenkih ustnicah.

„Glej, zdramila se je!“

Duri so se odprle široko, še drugi obrazi so se prikazali in so gledali v izbo.

„Na postelji kleči!“

Da, tam je tudi on, ki se ga je bila prestrašila nekoč v sanjah. Rdeč in zabuhel, živalski obraz, tope oči, z vodeno krvjo polite.

„Kako si spala, Metka? Kako je, Metka? No, Metka?“

Glej, in še ona je tam, orehi ji padajo neprestano iz ust, trkljajo se po stopnicah, po izbi.

Metka je legla, odela se je in se je obrnila k zidu.

Trudna je bila, zakaj sanje so bile tako dolge — toliko je bilo ljudi, ki so hodili mimo in so jo pozdravljali. Prijemali so jo za roko in so jo vodili po čudnih, neznanih potih. Vsak obraz je bil drugačen, tuj je bil vsak kraj. Ona pa je bila trudna in že so ji omahovale noge. Bila bi sama, zaspala bi . . . Ostavite me, vi blagi ljudje, ko nisem storila nikomur nič žalega!

„Kaj me ne poznaš več, Metka?“

Stala je na pragu gospodična, zelo še mlada, precej debela, obraz okrogel in vesel. Na glavi je imela klobuk z rdečim trakom, na rokah rokavice in v roki rdečepisan solnčnik. Smejale so se žive črne oči in tudi ustnice so se smejale široko, tako da je bil obraz še bolj okrogel.

„Jaz sem namreč Marica Polharjeva; saj sva hodili skupaj v šolo!“

Zdaj pomisli — nenadoma je prišla na prag Marica Polharjeva, nekdam Micka! Tako je hodila po ulicah in ob vsakem oglu se je zadel obnjo človek, ki ga je že videla nekoč, v resnici ali v sanjah, Bog sam to presodi!

„Kaj pa delaš ti v mestu, Marica?“

Marica se je zasmejala, zato ker se je smejala zmerom in brez vzroka.

„Glej, kaj bi počela — služim! Že dve leti! Včeraj mi je povedala Mici, da si tukaj in da si bolna, pa sem te prišla pogledat!“

Ozrla se je po izbi, zategnila je debele ustnice globoko na desno stran in je stopila bliže k postelji. Samo par korakov je bilo, pa si je privzdignila krilo in se je zibala v bokih. Teta jo je pogledala z neprijaznim očesom in je zaprla duri.

„Kaj, to je tvoje stanovanje?“ se je začudila Marica; napravila je okrogle ustnice in še bolj okrogle oči. „To je klet, ječa, mrtvašnica! Jaz bi pobegnila prvo uro! Kaj tudi spiš tukaj?“

„Tudi!“

„Jaz bi še očesa ne zatisnila, vso noč ne! Sanjalo bi se mi o samih okostnikih, o žabah in ščurkih! Ali se tebi kaj sanja?“

„Veliko!“

„Tudi o mrtvecih? Meni se je zadnjič sanjalo, da je prišel naš učitelj, tisti debeli kujon —“

Metka se je prestrašila: kujon je rekla učitelju in še trenila ni z očesom!

„Pa se mi je odkril spoštljivo in se je poklonil: Dovolite, gospodična Marica, da vam podarim ta skromni šopek v znamenje goreče ljubezni! — In mi je ponudil šopek iz vse umazanih in polvaljanih kurjih peres. — Gospod učitelj — sem odgovorila — nesite ta šopek svoji soprogi in ga ji vteknite v nos! — Nato pa je bil razžaljen in je odšel naravnost skozi okno.“

„Skozi okno?“

„Da; in držal se je za klobuk, da bi mu ga veter ne odnesel... Moje stanovanje je vse lepše nego tvoje, Metka! Belo zagrinjalo je na oknu in rože imam na mizi, na polici pa jabolka. Neki študent mi nosi neprestano rož in jabolk. Lep fant je in kodraste lase ima.“

Metka je zardela.

„Zakaj pa ti nosi rož in jabolk?“

„Rad me ima!“ se je zasmejala Marica. „Zelo je še mlad, še nič brk nima, in kadar pride, se pokloni globoko in malo pobrskava z nogo kakor puta. Jako je smešen, a jaz ga imam rada.“

„Ali se bosta poročila?“

Marica je odgovorila z veselim smehom in Metka je zardela še bolj.

„Pozna se ti, da nisi dolgo v mestu! Z njim bi se ne poročila, ali rada ga imam, zato ker govori tako sladko, kakor da bi imel bonbone v ustih. In smili se mi, ko je tako neroden; saj mu ne morem reči, da ne maram rož, razžaljen bi bil in morda bi jokal.“

„Ali bi šel tudi on skozi okno?“ je vprašala Metka zelo resno in se je ozrla Marici z velikim, radovednim pogledom v obraz.

„To so bile sanje!“ se je zasmejala Marica.

„Ah, sanje! Morda pa je šel resnično skozi okno!... Kako pa ti spoznaš, Marica, kaj so bile sanje in kaj se je zares godilo?“

„Glej... saj si še zmerom bolna! Kaj pa se ti je sanjalo?“

— Zdaj pa jo poskusim, zato da bom videla, koliko je bilo resnice in koliko je bilo sanj! —

Ozrla se je srepro vanjo.

„Ali se spominjaš, Marica, tistega Franca, ki sva ga obedve ljubili in ki je umrl, zato ker sem ga bila izdala? Bel obraz je imel in črne kodraste lase.“

„Tudi ti se ga še spominjaš? Franc ni umrl.“

Metka se je sklonila v postelji, gole noge so visele izpod odeje, život se je bil globoko nagnil.

„Jaz pa sem ga videla na mrtvaškem odru! Prav tak je bil kakor prej in malo je stresel s trepalnicami in me je pogledal skozi odprtino.“

Nenadoma je napravila Marica resen obraz; ustnice so bile rdeče, debele in okrogle kakor piruh. Pomolčala je malo in je pogledala v stran. Nato je govorila bolj počasi in bolj resno.

„Glej, Metka, ti si tako otroška! Morala bi malo z mano, v mesto in med ljudi. Kaj nimaš nobenega fanta?“

Metka se je odela in je legla; motno kakor skozi zagrinjalo so se svetile njene velike oči. Spomnila se ga je, ko se je bil ozrl nanjo s tako mirnim in ljubeznipolnim pogledom, in nič več ni videla klobuka z rdečim trakom, tudi ne rdečepisanega solnčnika. In spomnila se je svojega greha, ki je bil tako strašen in tako skrit.

— Ko bi ljudje vedeli, pahnili bi me v jarek! Tudi Marica bi me več ne pogledala, vzela bi rdečepisani solnčnik in bi si urno popravila klobuk in bi šla. Pa me je vprašala, če imam fanta, o Bog! —

„Zbogom, Marica!“

„Ne bodi tako čudna, povej mi še kaj! Zato sem prišla k tebi, da bi se razgovorili, ti pa me gledaš, da me je skoro strah!“

Še zmerom so bile ustnice okrogle, oči pa so se zasolzile.

„Vprašati sem te mislila nekaj — zdi se mi, zakaj si tako čudna.“

Stopila je k postelji, k zglavju, ter se je sklonila prav k njenemu ušesu.

„Ali si bolna?“

Glas je bil čisto drug, tih in skrivnosten, pol hudomušno, pol sočutno so gledale oči.

Metka je iztegnila roko, da bi se branila, lica so gorela v temnem ognju.

„Nisem bolna!“

— Toda ona ve, tako mi je pogledala v obraz, da mi je videla v dušo! —

„Glej, Metka, ne smela bi biti tukaj; tako temno je in mrz. Morala bi drugam, solnce je danes zunaj . . . In pomisli, Metka, govorila sem že s Francem; zmerom še ima tako lepe lase in tako bel obraz.“

Neverno se je ozrla nanjo Metka.

— Tolažila bi me rada prav po otročje; zakrila bi rada, da mi je videla v dušo! —

„Dobro bi bilo, da bi govorila z ljudmi. Franc bi bil vesel, če bi te videl. Ali se še spominjaš tiste ljubezni? Lepa ljubezen je bila.“

Metka je strnila obrvi in je premišljevala.

— Ali govori morda resnico? Kako bi drugače vedela za tisto ljubezen? Sanjalo se mi je samo o njegovi smrti, zato ker mi je bilo žalostno pri srcu . . . Zakaj ne pride sem? —

Mahoma ji je šinila misel kakor žarek mimo oči.

„„Ali je on tisti, ki ti nosi rož in jabolko?““

„On je tisti, Metka! Pa to je samo igrača! Da bi poznal tebe, nosil bi jih tebi in prav tako sladko bi govoril in prav taka sladka pisma bi pisal . . .“

Metka se je utrudila, poslušala je samo še mukoma in zoprni ji je bil tisti klobuk z rdečim trakom.

— Pride in išče po vseh kotih, kaj bi našla — glej, sedla mi je celo na posteljo, da bi mi videla bolj naravnost v oči . . . —

„Jutri bo nedelja, Metka! Če ti je prav, pridem pote in pojdeva skupaj v mesto. In še nekdo pride!“

— Kaj namerava z mano? Tretjikrat že mi je rekla, da naj pojdem v mesto! — „Nikamor ne pojdem, Marica, glej, ne morem. Zmerom moram ostati tukaj, za zmerom; saj ni mogoče pobegniti!“

„Metka!“

„Res, Marica! — Usmiljenje je v njenih očeh, morda je govorila resnico, morda ne namerava ničesar hudobnega in tudi v srce mi morda ni videla! — Tako se mi zdi, Marica, kakor da ne smem nikoli več odtod, niti s postelje ne več . . . Poskusi, če se duri tam še dado odpreti!“

„Nihče jih ni zaklenil; sveti se razpoka, samo prislone so!“

„Franc mi je rekel, da ne pridem nikoli preko praga.“

„Franc?“

„Prišel je in je stal na pragu in je govoril z menoj; ali imel je brado.“

„Sanjalo se ti je, ubožica!“

Metka se je vzdignila na postelji.

„„Kdo govori v sobi?““

„Prišel je nekdo, kakšen znanec morda; čemu te je strah?“

„„Poglej, Marica, pojdi po prstih k durim in poglej skozi razpoko, kdo je prišel.““

Marica je stopila k durim in je pogledala skozi razpoko.

„Neznan človek je, star in debel, in naočnike ima.“

„„Zapri duri, zakleni jih!““

„Čemu se ga bojiš, saj ne pride v izbo!

„„Zapri!““

Metka je trepetala, sedela je na postelji v dolgi, beli srajci, rdečo odejo preko naročja, lase razpletene.

Marica je narahlo zaprla duri in se je vrnila k postelji.

„Morda je zdravnik?“

„„Ostani tam in poslušaj . . . Kaj je rekel stric?““

„O tebi govore . . . Hodila je včeraj bogvekod, vrnila se je in se je zgrudila v veži; neki človek nam jo je prinesel v naročju . . . Zdaj je izpregovoril oni; zdravnik je!“

„„Zakleni duri!““

Metka je prebledela, tresla se je kakor v mrzlici.

„„Zakleni, zakleni!““

Skočila je s postelje, omahnila je proti durim. Duri pa so se odprle in prikazal se je na pragu star in debel človek, oblečen v dolgo, črno suknjo. Imel je zlatoobrobljene naočnike, smehljal se je prijazno pod košatimi, rdečimi brkami.

„Dober dan; kako je, otroci?“

Metka se je umeknila proti postelji, iz oči je gledala groza.

„Pustite me, ne doteknite se me!“

Šla je okoli postelje pod nizkim obokom, skrila se je pod odejo, ali široko odprte oči se niso odvrnile od bradatega obraza, ki se je smehljal.

„Dekle neumno, to je doktor!“

Glej, tam je stal, živalski kakor v sanjah, kakor tisto noč, ko se je bil prikazal na pragu; že se je bližal s težkimi medvedjimi koraki.

„To je doktor, dekle!“

Kakor da bi jo bila koščena ledena roka udarila na lice, tako mrzel in hudoben je bil njen glas. Bližala se je tudi ona, že je bila skoro tik ob postelji.

Trda roka jo je prijela za ramo.

„Ljudje božji, kaj sem vam storila?“

Samo še prosil je njen glas, tih in slab; telo je trepetalo, belo, nežno, še čisto otroško telo.

Zdravnik je bil odgrnil odejo.

Ustnice so se še premikale, prosile so bogvedikaj, glasu pa ni bilo; oči so bile samo pol odprte in niso videle ničesar.

„Ne ljubezni,“ je govorila počasi v vdanem srcu, „samo malo usmiljenja sem vas prosila in še tega mi niste dali!“

(Dalje prih.)

Na pragu.

Spisal Ivan Cankar.

VI.

rišla je teta v izbo.

„Obleci danes nedeljsko obleko, počesi se spodobno in osnaži si črevlje!“

Metka je vstala.

„Naj se zgodi že karkoli, dolgo ne bo več!“

In razveselila jo je prešerna misel.

„Tako je prišla v izbo, s tistim temnim in hudobnim obrazom, pa še slutila ni, kaj nameravam. Nihče nič ne sluti!“

Smehljala se je zadovoljno, ko se je oblačila. Oblekla je pisano, vso rožasto obleko; bila bi čudolepa, če bi šla v njej k maši po ozki stezi preko polja in bi sijalo jutranje nedeljsko solnce. Lase si je spletla v dvoje kit, čelo je bilo prosto, visoko belo čelo.

Stopila je v sobo, teta jo je pogledala pazljivo od nog do glave.

„Saj še nisi tako zoprna!“

Tudi stric se je ozrl nanjo s prijaznim pogledom in podbradek se mu je malo stresel. Metka je nosila krilo samo do gležnjev in videle so se fine gosposke noge v belih nogavicah. Tja se je ozrl stric z dolgim pogledom in spet se mu je podbradek stresel.

„Zdaj pa sedi, Metka,“ je izpregovorila teta z mirnim in slovesnim glasom, „ter poslušaj!“

Metka je sedla na rob stola in je položila roke na kolena.

„Že teden dni si pri nas, pa nam nisi napravila nič drugega nego škodo in sitnosti . . .“

„Torej stran!“ se je razveselila Metka v svojem srcu.

„Nobenega veselja nismo imeli s teboj! Mislili smo, da pride vesel in delaven otrok, ki bi bil za kakšno rabo pri hiši, pa pride čemernica, ki nima prijaznih oči za nikogar. In pa tudi tisto je, da pri nas ne rabimo služkinje; nimamo toliko, da bi mogli rediti še tujega človeka. Zatorej smo ti poiskali službo . . .“

Umolknila je in je pričakovala odgovora, ali ker ga ni bilo, je nadaljevala z istim hladnim in skoro zaspanim glasom.

„Pa ne misli, da te gonimo stran! Sorodnica si nam, hči moje sestre — Bog ji daj dobro, grešnica je bila! — in zato je naša dolžnost, da skrbimo zate. Pogledat pridem vsak teden, če bo gospa zadovoljna s teboj in če boš zdrava . . .“

„Tudi k nam prideš lahko vsako nedeljo!“ je pripomnil stric in teta se je ozrla nanj z mrzlim pogledom.

„Ali ti je žal? Poznam te, starec!“

Tudi stric ji je odgovoril z mokrim in hudobnim pogledom.

„Razumem te, ampak varuj se — pozno je že!“ —

„Gospa, ki sem ti jo poiskala, je zelo gosposka in zelo dobra ženska, če se ji boš znala prikupiti. Gospod pa je bolehen in navadno leži. Ž njim ne boš smela imeti veliko opravka, zato ker se ne spodobi in ker se je prejšnja služkinja prav zaradi tega zamerila gospe, tako da jo je pognala preko praga, kar je bilo čisto prav. Drugače pa je tudi gospod zelo dostojen in dober človek . . .“

— Čemu pa mi vse to pripoveduje? — si je mislila Metka. — Saj ne pojdem tja! Nič ne sluti in zato pripoveduje, kakor da bi me kaj brigale vse te čudne in smešne stvari! —

Spet je umolknila teta, ali odgovora ni bilo.

„Kaj praviš? Ali ti je prav?“

Metka je molčala, pogledala je celo skozi okno. Svetel dan je bil, ljudje so prihajali mimo; poreden fant je stopil na prste, pritisnil je nos k oknu in je iztegnil jezik. Metka se je nasmehnila, šla bi bila takoj za tistim fantom, ki je bil tako vesel.

Ker ni bilo odgovora, je teta nadaljevala; njen glas pa ni bil več tako miren in slovesen, tudi njen pogled je bil nezadovoljen.

„Mislim, da ti je prav in da si mi lahko hvaležna. Danes pojdeva tja, da te pokažem, v ponedeljek pa se preseliš . . . Tudi bi se spodobilo, Metka, da bi včasi odprla usta in da bi pogledala prijazno. Človeka je skoro strah teh oči — kakor coprnica gleda!“

Teta je vstala in se je šla napraviti. Stric je pomaknil svoj stol bliže, oči so se mu zalile in Metka je videla, da se mu je tresla roka, ki je bila na mizi.

„Zdaj torej pojdeš, Metka, ampak mislim, da se še kdaj prikažeš. Saj vem, Metka, da ti ni bilo dobro pri nas in da odhajaš rada. Moja žena je namreč vrag; jaz pa nisem tak, ne poznaš me!“

Ozrl se je proti zagrinjalu, kjer je bilo narahlo zašumelo, pomolčal je malo, nato je položil debelo mesnato roko Metki na koleno.

„Jaz te imam rad, Metka, precej sem te imel rad, ko sem te zagledal tam na pragu, ampak moja žena je vrag. Pridi večkrat —

povedal ti bom — tako pridi, da je ne bo doma. Že tvojo mater je umorila — umorila, rečem ti, Metka! — zdaj bi pa rada še tebe. Le dobro se pazi, le dobro glej, kam te pošlje! Ona je vrag, jaz pa te imam rad!“

Stisnil ji je koleno z debelo mesnato roko, Metka se je zdrznila in se je umeknila.

„Glej, žival! Kako bi se me obadva rada oklenila s tistimi grdimi rokami! In obadva ne slutita ničesar!“

Veselila se je svoje skrivnostne, velike misli, tiste trdno v srce usajene misli, ki jo je še sama komaj razumela, ali ki je bila zdaj vse njeno lepo in mirno upanje.

„Ali si ji že povedal? Ali sta se do dobrega domenila?“

Prišumela je bila v sobo v polgosposko krojeni črni obleki, v roki črn solnčnik in črn pajčolan na glavi. Še bolj blede je bil njen obraz, trd in mrzel, kakor iz voska.

„Prokleta!“ je zamrmral stric; iz očesa mu je pritekla solza in Metki se je zdela tista solza zelo umazana in ostudna.

Napravili sta se na pot. Solnce je bilo zunaj, vse polno ljudi je bilo.

„Le drži se me, da se kam ne izgubiš, pa ne zijaj okoli!“

— Kako me opominja, da naj se ne izgubim! se je zasmejala Metka v srcu in je mislila na tisto jutro, ko bodo trkali na duri, trkali in se nič ne bo oglasilo.

„Metka! Vstani, Metka!“

Nič odgovora.

„Vstani!“

Poslušali bodo — nič glasu! Pa bodo odklenili duri, odprli, pogledali v temo. Postelja razmetana, na postelji pa nikogar.

„Kje je Metka? Metka, Metka!“

Bleda lica bodo zardela od srda, prvič bodo zardela v življenju. Prišel bo stric, prikoracal z nerodnimi medvedjimi koraki.

„Metka!“

Prosil bo in klical s tistim odurnosmešnim, odurnojokavim glasom in odurna solza se bo prikazala v očesu. In prišla bo na posled Mici, prišel bo sveti škapulir, orehi se bodo trkljali po stopnicah doli, po izbi.

„Kje pa je Metka? Metka, Metka, Metka!“

Odgovora pa ne bo od nikoder in celo stene se bodo smejale, tiste mrzle, mokre stene, ki se niso smejale še nikoli . . .

„Kam pa se zaletavaš, Metka? Hodi spodobno!“

Ni bila še tako blizu tista noč, ni bilo še tistega jutra. Solnce je sijalo in šumela je ulica. Metka se je bila zadela ob gosposko oblečenega človeka, ki je postal za trenotek ter se ji ozrl v obraz z veselimi in prijaznimi očmi. Izpreletelo jo je, okrenila se je in je gledala za njim.

„Zijalo! Ne glej za ljudmi, ne spodobi se!“

„Ne spodobi se!“ se je začudila Metka. „Še ljubiti se morda ne spodobi!“

Čisto razločno je izpregovorila v srcu besedo o ljubezni in prestrašila se je.

„Ali je to ljubezen?“

Teta jo je prišla za roko in stopili sta v lepo široko vežo; nato sta šli po kamenitih stopnicah visoko navzgor in teta je na-
posled zazvonila pred steklenimi durmi. Dolgo ni bilo nikogar, dokler se niso oglasili od daleč počasni in tihi koraki. Prišla je visoka ženska, črno oblečena.

„Vi ste torej? Ali je to dekle?“

„Poljubljam roko, gospa, to je dekle, moja nečakinja, dekle z dežele in še zelo neumna.“

„Pojdita v sobo!“

Soba je bila lepa, preproge so bile po tleh in stene so bile poslikane z rožami. Metka ni še videla take sobe, tesno ji je bilo in ni si upala sesti. Gospa in teta pa sta sedli in sta jo ogledovali natanko; gospa si je bila nateknila celo naočnike in je sklonila glavo.

„Hči vaše sestre?“

„Da, gospa!“

„Kaj pa je vaša sestra? Kje živi?“

„O, gospa, nikar ne zamerite, da rajši ne govorim o svoji sestri! Umrla je že, Bog ji daj sveta nebesa, zaslužila jih ni. Grešnica je bila in zato je to dekle na svetu. Zdaj je to breme na mojih ramah.“

„Obrni se malo, dekle!“

Metka se je obrnila. Zdelo se ji je ves čas, da se je dotikajo nevidne roke in jo slačijo počasi.

„Pokaži mi svoje roke!“

Metka je pokazala roko in gospa jo je ogledovala skrbno.

„Prefina roka je za tako dekle. Včasih niso imele služnice takih rok. Kako ti je ime?“

„Metka ji je ime!“

„Kaj ne zna govoriti? Še pozdravila ni! Kako ti je ime, izpregovori!“

Metka je gledala po sobi, občudovala je tisto veliko ogledalo, ki je segalo skoro od stropa do tal, in tista dolga rdeča zagrinjala, ki so skoro popolnoma zastirala okno, tako da je sijala v sobo samo motna svetloba. Skoro je preslišala vprašanje in tudi v mislih je odgovorila razmišljeno. — „Zakaj bi ji pravila še enkrat svoje ime? Saj tako ne ostanem pri njej, tuja ženska mi je!“ —

„Malo boji se, ko je prišla prvič v gosposko sobo, pred gosposke ljudi. In tudi bolna je bila te dni, pa je še vsa sanjava.“

„Kaj ji je bilo?“

„Saj veste, gospa — in otrok je ves neumen, že bala sem se zanj . . .“

Gospa si je popravila naočnike, malo je stisnila oči in ji je pogledala v obraz s posebnim, nekako škodoželjnim izrazom; tudi ustnice so se bile zgenile, šinila je mimo njih senca smehljaja . . .

Drsajoči, leni koraki so se oglasili v sosednji sobi, odprle so se duri in vstopil je gospod. Zdelo se je Metki, kakor da bi bil prišel v sobo gladko ostrižen pes, dolg in suh, z neumnimi, krmežljivimi očmi. Pride pes, hodi z lenimi koraki in voha in ne reče ničesar.

Gospod je bil suh in dolg, rame so bile čudno stisnjene, nič prsi ni imel, roke so visele daleč navzdol in se niso premknile. Obraz je bil gladko obrit, oči so gledale motno in nestalno.

„To je naša služkinja!“

Povohal je, Metki se je zdelo, da se je bil zganil dolgi nos.

„V ponedeljek nastopi, mlada je še in neumna, vsega jo bo treba še učiti.“

Postal je še malo, povohal je in je šel.

„No, torej pa pojdiva, Metka! Gospa te je že videla, pa hvali Boga, če je zadovoljna s teboj, nerodna si bila dovolj!“

Metka je poljubila gospe roko, nato pa si je zaželela hitro na ulico, da bi si obrisala ustnice z rokavom. Zakaj roka je bila mrzla in gladka — nekaj preveč nagega, nesramno slečenega in ostudnega. Bila je kakor obraz: ves naguban, toda gube gladke in svetle, skrbno izsvaljkane in polizane.

„Kam hitiš tako?“

Metka je hitela po stopnicah in teta jo je težko dobajala.

„Ali si misli morda, da ji ubežim že zdaj? Ali morda kaj sluti?“

Postala je, da bi se v teti ne zbudila nepotrebna slutnja.

„Boljše bo, da ji pripravim tisto lepo jutro!“

In ko bodo tako zaman klicali in iskali, bodo stali na pragu vsi prestrašeni ter bodo gledali drug drugemu v obraz z neumnimi očmi. Pojde stric s težkimi medvedjimi koraki, pojde preko izbe, stopi k postelji. Postelja bo morda še gorka in prevračal bo rjuho, odejo, blazino s tistimi debelimi rokami, ki se bodo tresle kakor takrat, ko ji je položil roko na koleno. In pojde Mici — „Metka, Metka, Metka!“ — pojde iskat po kotih, gledat morda celo pod posteljo, v smrdljivo temo. Naposled, Bog vedi, pride morda celo gospa, rokavice na rokah, vsa šumeča v svili: „Kje je moje dekle?“ — Dekleta nikjer nikoli! — „Poljubljam roko, gospa, ne zamerite, prosim vas — bila je in je ni več!“ — Pride, vse je na svetu mogoče, tudi gospod. Pride pes, slokonogi, gladko ostriženi, povoha, pomežikne s krmežljivimi očmi. „Dekle je moje, kje je moje dekle?“ — Nikjer nikoli! — „Gospod milostivi, tam je ležala, gorka je še postelja! Bila je in je ni več!“ — Tedaj pa pojde pes, z drsajočimi, lenimi koraki, približa se postelji, povoha, dotakne se celo odeje z dolgimi mrzlimi prsti . . . Oj ljudje božji, bila je in je ni več, samo do praga je bila prišla! . . .

„Kam si se zagledala? Hodi pošteno!“

Prijela jo je trdo za roko in jo je stisnila, da je Metko zbolelo.

Ugledala ga je bila namreč nenadoma, ko je prišel ob oglu. Črno oblečen je bil, visok in lep, samo obraz je bil malo drugačen. Bolj bled je bil nego pred pol ure, oči so gledale skoro nezadovoljno in na glavi je imel cilinder. Komaj se je ozrl nanjo, šel je hitro preko ulice in se ni več okrenil.

Metka je bila žalostna.

„Glej, komaj se je ozrl name in nič se ni okrenil, ko sem gledala za njim!“

Zakaj pa se mudiš, Metka? Bilo bi pametno, da bi se napravila na pot že drevi! Zato je bil tako nezadovoljen njegov pogled in zato se je odvrnil tako hitro, ves užaljen!

„Kam hitiš, Metka, kam se ti mudi?“

Trda roka se je oklenila njenih prstov in zbolelo jo je. Ugledala je teto poleg sebe in teta se je sklonila.

„Gleda za vsakim moškim kakor njena mati! Lepo si nastopila pot!“

„Samo do praga!“

„Kaj si odgovorila?“

Metka se je začudila: Glej, slišala mi je misel, poslušala mi je v srce!

„Hodi!“ Izvila je prste siloma iz njenih rok in se je okrenila.

„Ali niste videli? Ali ni bil tam on?“

„„Kdo?““

„Ki ga ljubim!“

Bil je tam in je namignil in je izginil v gneči. Brade ni imel več in mehak bel klobuk je imel na glavi.

Hotela je stopiti na ulico, ali tedaj je začutila v lice udarec, da se je opotekla, roka jo je zgrabila za ramo ter jo potisnila v vežo.

(Dalje prih.)

Pater gvardjan.

V tajinstveni dom, v katedrale čar
sem stopil spokorno skesan.
„Daj duši leka, daj srcu miru
preljubi pater gvardjan.“

In pravil sem mu o ljubici,
o slasti in strasti pekoči.
In šepnil sem mu, da vedno sem
po dnevi pri njej in po noči.

„Kaj, grešnik! — Proč z ljubico svojo, če ne
odveze nikdar ne dobiš.
Tja v peklo s teboj med hudičev roj,
ne v vice, še manj v paradiž!“

O pater, pater, lahko noč!
Še bolj sedaj ljubim zvestó jo;
odvezo in vice le sam imej,
jaz: pekel in ljubico svojo!

Fran Valenčič.

Na pragu.

Spisal Ivan Cankar.

VIII.

opoldne je dobila Metka goste. Prišla je Marica, vsa glasna in vesela, in z njo je prišel Franc. Metka ju je pozdravila spodobno in prijazno, njeno srce je bilo mirno, zato ker je bil že blizu večer.

„Ali si že zdrava, Metka? Ná, tu imaš fanta!“

Metka mu je segla v roko in mu je pogledala pazljivo v obraz. Ni ga spoznala, ves se je bil izpremenil od tiste ure, ko je ležal na mrtvaškem odru in se je ozrl nanjo skozi ozki presledek med trepalnicami. Tudi onemu ni bil več veliko podoben, ki je pisal zaljubljena pisma in ki je stal ob plotu ter gledal v nebo.

Nasmehnil se je malo, ko jo je videl pred sabo tako otroško in kmečko. Krilo je bilo preširoko, kakor da bi nosila krinolino, in preveč pisano; tu ni polja in ni takega solnca, kakor sije tam zunaj, koder hodijo k maši kmečka dekleta v veseloživi kmečki obleki. Oblike života so bile še nerazvite, koščene in neokretne; tudi obraz je bil koščen, podolgast in nezdrave, prozornoblede polti. Samo oči so bile še tiste kakor nekdanj, tiste velike oči, ki so sanjale o belih gradovih in o vozu z dvema paroma belcev in zlato vprego.

„Ti si torej, Metka! Komaj sem te spoznal; ko bi te videl na cesti, bi šel mimo in bi te še ne pozdravil!“

Izpremenil se je tudi njegov glas, ni bil tako globok ob tistih časih, bolj čist je bil in bolj mehak; zdaj je bila pač že legla nanj senca greha.

„Metka se še spominja tvojih zaljubljenih pisem in tistih večerov, ko sta stala ob plotu.“

Marica se je zasmejala naglas, Franc pa je zardel in se je obrnil v stran.

„Neumni časi so bili to!“

— Neumni se mu zde tisti časi! je pomislila Metka in žalost je obšla njeno srce, rahla bolečina, ki bi rodila rahle in lepe solze. — Torej tudi tistih časov ni bilo, zato ker jih je zatajil in izdal! —

Izgubljeni so bili tisti časi in izguba je bila zato tako velika, ker ni imela izgubiti drugega ničesar. Takrat, ko se je srce komaj

zavedalo svojega bogastva, je pričela zajemati tudi komaj zavedno, in kar je zajela, je bilo razlito zastonj.

— Morda je bil izpregovoril, ker ga je bilo sram? —

Pogledala mu je v obraz in tisto malo upanje je takoj ugasnilo. Brezčuten obraz je bil, gladek in dostojno vesel.

„Takrat smo bili otroci!“ je nadaljeval, Metki pa je bilo zoprno, da je nadaljeval. „Igrače so bile, toda lepe igrače!“

Zasmejal se je in smeh njegov je bil skoro oduren.

— Tudi jaz imam pravico do tistih časov! — je pomislila Metka in užaljena je bila. — Omazal je svoj del, pusti naj mojega pri miru! —

Zoprne so ji bile prešerne in razposajene oči Maričine; primerjala jo je s seboj in spoznala je, zakaj se zde Francu neumni tisti časi. Opazila je na njenih prsih rdečo rožo in celo nedolžna rdeča roža se ji je zastudila.

— Brez sramu je prišla k meni, z njim in z rdečo rožo na prsih. . . Hotela se je morda pobahati, ker ničesar ne sluti, ubožica! —

„Metka nima še nobenega fanta! Glej, Franc, zdaj imaš prilžnost; zdaj lahko nadaljujeta, kar sta začela!“

Metka je stisnila ustnice in je pogledala nejevoljno.

— Kakor da bi pljuvala, tako govori; vse umazane so njene ustnice! —

„Čemu sta prišla?“ je vprašala z izpremenjenim, strogim glasom.

„Ne bodi tako čudna, Metka! Nobene besede ti človek ne sme reči! Mislila sem, da bomo veselo živeli, zdaj ko si še ti tukaj; toda prišla si kakor duh in strah je človeka tvojih oči!“

Franc je vzel klobuk, ki ga je bil položil na posteljo.

„Dobila si službo, pravijo?“ je vprašala Marica z mirnim in hladnim glasom in si je popravljala rožo na prsih.

„Ne pojdem!“

„Zakaj ne?“ se je začudila Marica.

„Zato ker ne pojdem — po drugih potih pojdem . . .“

Marica je zavzdihnila.

„Bog se te usmili! Kam pojdeš?“

„Šla bi že bila — ampak le poglej, le poglej malo tam skozi razpoko: zmerom so v sobi in preže; toda jaz jih prekanim . . .“

Franc se je nasmehnil čudno, pol v zadregi, pol pomilovalno. Marica je premišljevala; okrogle so bile njene ustnice in oči so gledale srepro izpod strnjenih obrvi.

„Kako pa se ti je godilo doma?“ je vprašala naposled počasi in tiho.

Metko je iznenadilo to vprašanje; preblizu je še bilo tisto življenje, da bi bila kdaj premišljevala, kakšno je bilo. In tudi še ni bilo določeno, koliko je bilo sanj in koliko je bilo resnice.

„Dobro se mi je godilo . . .“

Komaj je izpregovorila, se ji je stisnilo srce in nagnila je glavo.

„Godilo se mi je slabo . . .“

„O, Metka, zakaj nočeš z nama? . . . Glej, povej, Metka, kaj se ti je zgodilo!“

„Zbogom!“

„No, pa zbogom, saj prideva še kdaj!“

Franc ji je ponudil roko in je šel, Marica je nekoliko postala, nato se je poslovila tudi ona. Na pragu pa se je okrenila, njen obraz je bil rdeč in jezen, oči so bile solzne.

„Neumnica! Sram te bodi!“

Hotela je reči še nekaj, zamahnila je z roko in je zaloputnila duri.

„Neumno dekle je! Mislil sem, da bo drugačna in lepša!“

„Bolna je,“ je odgovorila Marica nejevoljno in je stopala hitro po tlaku, tako da jo je Franc komaj dohajal. Govoril je zadaj, o Metki ali o ljubezni; ona ga ni slišala . . .

„Legla bom, mislili bodo morda, da sem bolna, in me bodo pustili pri miru . . .“

Metka je legla poloblečena na posteljo; roke je sklenila pod glavo, široko odprte oči so strmele v strop . . .

Šel je in je vzel s seboj še tisti mali svetli žarek, ki se je bil izgubil v temo.

Resnično, sram ga je bilo. Tudi on se je domislil, da je bil zajemal iz srca zavržene, od rojstva zaznamenovane. Bog z njim!

Le on sam, on sam, visoki, lepi mož, ni videl znamenja na čelu, in če bi ga videl, bi položil nanj toplo, usmiljeno roko.

Takrat je sijalo solnce, zasijalo je v veliko in brezupno temo. Šla je po stezi, preko pisanega polja, in zelo žalostno je bilo njeno srce. In prišel ji je naproti, postal je in se je nasmehnil, ni se zmenil za ljudi.

„Kako ti je ime?“

„Metka!“

„Kadar odrasteš, Metka, pridem pote in te vzamem za ženo!“

Pogladil jo je po laseh, prvi človek, ki jo je pogledal s prijaznim pogledom in ki se je dotaknil z ljubeznivo roko.

Gledala je za njim, ki je šel po stezi preko polja, preko travnika, po hribu navkreber v smrekov gozd . . .

To niso bile sanje, pregloboko v srcu je bil spomin.

Tudi zategadelj niso bile sanje, ker je je čakal, mislil nanjo neprestano — mislil nate, Metka, iz lepih sanj porojena, pogubljena sredi lepih sanj! . . . Čakal je in je opominjal, ker so tako počasi tekli dolgi dnevi . . .

Zavedela se je Metka svojega bogastva in nič se ni bala, da bi stopila predenj siromašna, nevredna. Toliko ljudi je hodilo mimo in nihče ni videl njenega bogastva, nihče je ni poprosil miloščine ki bi jo sipala lahko z obema rokama. Strahoma je ponudila včasi sama ponižen dar, toda zavrnila ga je osorna roka, tako uboga in, vendar bahata v svojem uboštvu. Zmerom več je bilo nakopičenega bogastva, vse prostore je napolnilo, do vrha so bile polne kleti in kašče, ali nihče ni vprašal po njem. Prišel je on in vesela je bila, da je prihranila toliko za njega. Očistil jo bo greha in vseh nelepkih misli, ona pa ga bo obdarila s toliko ljubeznijo, da bo najbogatejši človek na svetu, vse bolj bogat nego tisti siromak, ki ima bele gradove in dvoje parov belcev in zlato vprego . . .

Kaj ne prihaja že?

Prislonjene so bile duri in so se odprle.

Ej, žival!

Stal je na pragu, kozarec v roki, oduren nasmeh na mokrih ustnicah.

„Ali bi vina, Metka?“

„Ne!“

„Malo pokusi, Metka!“

Ozrl se je v sobo, nato je prislonil duri in je stopil v izbo.

„Nič se me nikar ne boj, ne bom ti storil hudega!“

Bil je že ob postelji; Metka je vstala in se mu je umikala.

„Veš, Metka, malo me imej rada, nisem hudoben človek, prester sem že! Toda rad imam take obrazke, rad imam tebe, ker si šele . . . ker stojiš šele na pragu . . . he, he . . .“

Ostuden je bil njegov smeh; iz oči so mu tekle solze, tresla se mu je roka, ki je držala kozarec. Prišel je v kot, stal je tik pred njo; Metka je vzela kozarec in je omočila ustnice, nato si jih je obrisala s predpasnikom.

„Pij, Metka, izpij!“

Čutila je v lica sapo iz njegovih ust, stisnila se je k zidu, da bi se mu umeknila. Vino se ji je razlilo po prsih in po roki, kozarec je padel na tla . . . Umaknil se je, da je šla mimo njega, pobral je kozarec in se je vrnil z opreznimi koraki proti durim.

„Ne bodi neumna, ne kriči!“

Metka ni vedela, da je bila vzkriknila in udarila s kozarcem po roki, ki jo je prijemala za ramo, da bi jo privila bliže . . .

Duri so bile prislonjene kakor prej, zunaj so se glasili koraki, govorili so mirni glasovi.

Slonela je ob postelji in je dihala težko.

„Pozno je že, čas bo skoro! . . .“

Večerjali so kavo; Metka je popila hitro, kruha ni okusila. Gledala je skozi okno — solnca ni bilo več; ali se je mračilo, ali so prepregli oblaki nebo. Šel je mimo okna človek in se je držal za klobuk; pihal je veter, najbrž je pihal od juga in je pripodil velike sive oblake.

Kaj se je bližala že jesen? Včeraj še je bila pomlad, včeraj še je sijalo solnce, je cvetlo drevje.

Pozno je že, Metka, resnično se že bliža jesen!

Če misliš na pot, ljubezni iskat, napravi se hitro! Ljubezen je daleč, zgodilo se je marsikomu, da je ni našel, ko je je iskal vse pusto življenje. Prišel je na prag templja božjega in je omahnil na pragu in je poginil žalostno. Požuri se, Metka!

„Čas je, mislim; mislim, da je blizu tista noč . . .“

Gledala je skozi okno in je čakala, da bi se prikazal, da bi ji namignil in da bi mu odgovorila s prijaznim smehljajem. Ni ga bilo in skoro mu je zamerila. Čakal je pač tam . . . tam na poti . . . tam kraj mesta . . . tam na stezi, ki vodi preko pisanega polja, preko travnika, po holmu navkreber v smrekov gozd! . . .

„Napravi se spat!“

Metka je vstala in v tistem trenutku ji je bilo zelo čudno pri srcu, težko in veselo obenem; sama je čutila, kako ji je trepetalo telo.

Prišel je tisti čas, le še malo ur, Metka, le še kratek večer! Ali si dobro vse pripravila? Ali imaš ključ? Ključ visi za durmi! Ali si že poskušala, kako bi odprla duri, prav narahlo, tako da bi nič ne zaškripalo? Teta vidi tudi v spanju, poskusi zdaj! In, Metka, ali je dobro pripravljeno tvoje srce? Ali si bila pri izpovedi in pri svetem obhajilu?

Šla je in je odprla duri v vežo. Opirala je oprezno, tako da niso prav nič zaškripale.

„Kam, Metka?“

Stopila je v vežo, v veži pa je bil že prezgodnji mrak. Tudi ulica je bila že temna, oblaki so bili na nebu. Poskusila je, kako bi odprla in zaprla vrata brez šuma, in tudi to se je izvršilo popol-

noma gladko. Telo je trepetalo od vesele razburjenosti, roka pa je bila čisto mirna in nikoli niso stopale noge tako nalahko in okretno kakor ob tisti uri.

„Kod si hodila?“

„Pogledat sem šla oblake, deževalo bo!“ je odgovorila Metka s skoro prešernim glasom in rada bi se bila naglas zasmejala.

„Spat!“

Prižgala je svečo in se je napotila v izbo.

Predno se je razpravila, je pokleknila k postelji in je molila. Ni bilo v izbi ne svete podobe, ne razpela, samo molek je visel nad ognjiščem, ali tisti molek je bil oskrunjen, zato ker so se ga dotikale nečiste roke. Tako je molila brez molka in brez svete podobe in brez razpela; postavila je zatorej v svojem srcu ponižen oltar in je prižgala na njem sveče na čast Kristusu križanemu in Materi božji sedmih žalosti in sveti Marjeti, svoji patroni, ki je bil oni dan njen god.

Dolga je pot, Metka, izkusil sem jo, pripravi dobro svoje srce!

Naslonila je čelo ob rob postelje in solze so tekle na tla.

„Usmili se, Bog, mene grešnice, usmili se, žalostna Mati božja!“

Tla so bila mrzla in izpreletelo jo je po životu; sladak je bil tisti mrz, želela si je, da bi klečala na ostrem, mrzlem kamenu in da bi krvavela kolena, Kristusu na čast in Materi božji.

Molila je, miru pa ni bilo v njeno srce; kakor oblaki po nebu so se podile misli.

Daj, Metka, da ti ne omaga srce v poslednji uri, da te ne zmoti hudobni duh in te ne zapelje na krivo pot! Zakaj mnogo poti je na svetu, križem se križajo ulice . . .

Z nemirnim srcem, potrta in žalostna je legla v posteljo; mrzla je bila postelja kakor grob.

Sklenila je roke na prsih in je mislila: „Še molek mi ovijejo okoli prstov in potem zabijejo pokrov... Tebi izročam svojo dušo...“

Zatisnila je oči, ali vzdramila se je nenadoma. Sveča ni gorela več, velika črna senca se je premikala ob postelji. Pridržala je sapo, zastalo je tudi srce.

Nekdo je odgrnil siloma odejo, začutila je na rokah, na prsih, na nogah težke roke, ki so iskale njenega telesa in so ga slačile.

Naravnost iz srca se je izvil glas, podoben kriku noči, ki ga začuje človek nenadoma sredi puste ravnine, tako da se mu zže lasje in mu kri oledeni . . .

Črna senca se je zazibala pred posteljo in tiho je bilo v izbi.

(Konec prih.)

Na pragu.

Spisal Ivan Cankar.

VIII.

»**S**amo poklicalo me je, vzdramilo me je še ob pravem času . . .«

Tresla se je vsa, komaj se je mogla opreti z rokama ob posteljo, in ko je stopila, jo je zazebló in noge so omahovale. Sedla je na posteljo, ni si skoro upala do ognjišča, da bi prižgala svečo.

Malodušno je bilo njeno srce, vse potrto in plašno. Tako velik je bil čas, da se ga je zbala, klonila je pred njim, majhna in trepetajoča. Lep je bil od daleč in prijazen, hrepenela je po njem, ali ko je prišel blizu, je vzrastel kakor gora.

Rodila se je, plašnemu otroku, mehka misel.

„Še k materi pojdem; mora me povesti k materi, kakor je blag in usmiljen, zato da jo vidim in da se mi nasmehne prijazno . . .“

Tako kakor se je smehljala, kadar so ji tekale solze po licih, zavrženi, zaznamenovani.

Mehka in grenka je bila misel; Metka je sedela sključena na postelji in je skrivala obraz v dlani.

„Kdaj je bilo, ko se je tako nasmehnila? Takrat je bilo, ko sem ji prinesla bonbonov . . . O mati!“

Iz bolečine, iz mehke žalosti je klilo prezgodnje spoznanje.

Tudi mati je bila zavržena, zaznamenovana od rojstva. Tudi ona je stala na pragu templja božjega, prestopila ga je s čistim in pohlevnim srcem in pahnili so jo na cesto. Tudi ona je imela vse polno bogastva, polne kašče in kleti in nihče ni vprašal po njem.

Ali si ti vprašala, Metka? Potresi glavo s pepelom, pojdi jo na golih kolenih prosit oproščenja!

„O, vodi me ti, ki si blag in usmiljen, tebi se izročam!“

Kakor oblaki po nebu so se podile misli, so blodile križem. Zdrznila se je, pomislila je strahoma:

„Pozno je že, čas je!“

Vstala je, ali moči ni bilo v nogah, trudno je bilo telo.

Trudna, Metka, ob tej sveti uri, ko se napraviš na pot? Dolga je pot, Metka!

Prižgala je luč, in ko je držala vžigalico, je videla sama, kako se ji je roka tresla; kakor plamen, ki je švignil visoko in vztrepetal na stenah, na črnem stropu.

Oblačila se je počasi, roke so bile neokretne, ni si mogla dolgo prevezati krila, zapeti gumbov na jopici. Počesala se je kakor za praznik, na glavo je dela židano ruto. Nato se je pokrižala, vzela je svečo ter je šla po prstih proti durim.

Švignila je miš po stopnicah, švigala je bliskoma po izbi, izgubila se je morda in ni našla poti.

Metka se je prestrašila in skoro bi ji bila padla sveča na tla.

Tako plašljiva, Metka, ob tej sveti uri? Zunaj pa je noč in je vihar in Bog vedi, kod vodi pot, po ravnini, mimo samotnih hiš, in mimo šumečih voda, in skozi temen gozd! Daleč je božji tempelj in težka je pot do njega . . .

Roka je prijela za kljuko; nič več ni bila mirna kakor prejšnji večer, tresla se je in Metka je strahoma izpustila.

Ali se ni oglasilo v izbi, tam zadaj poleg postelje?

Metka se je okrenila in je poslušala.

„Kam greš, Metka? Brez cilja je tvoja pot!“

Ne poslušaj, Metka, hudobni duh je bil! Ni lepšega cilja, nego ga ima tvoja pot! Na pot!

Drugič je prijela roka za kljuko in jo pritisnila nalahko. Zaškipalo je tako natihoma, da bi slišala komaj v mislih, in vendar se je zdrznila in je postala. Ali ni zašumelo v sobi, okrenilo se na postelji?

Slišala je uro, ki je tiktakala na steni, in slišala je neenakomerno, trdo potrkavanje na okno.

Kliče te že, Metka, žuri se!

Odpirala je duri polagoma, ali ni se še genila s praga. Srce ji je bilo tako močno, da ga je slišala sama; potrkavalo je neenakomerno in trdo, kakor tista skrivnostna roka, ki je bila zunaj ob okno.

Medla, nemirna svetloba se je razlila po sobi. Zadušljiv vzduh ji je legel na prsi. Ozrla se je — na široki postelji sta ležala stric in teta. Stric je ležal ob robu in je bil razgaljen do prsi. Blazina mu je bila zlezla izpod glave in je padla na tla; glava je bila nagnjena nazaj in je visela navzdol ob robu postelje. Obraz je bil temnordeč, žile so bile visoko nabrekle na vratu in na čelu; usta so

bila odprta in ustnice so se stresle ob vsakem težkem, hropečem dihu. Odprte pa so bile nekoliko tudi oči in umazana, s tenkimi rdečimi žilicami preprežena belota je strmela skozi presledek.

Ne oziraj se, Metka, idi po svoji poti! Oziral se je kraljevič in je izgubil zaklad in kraljično! —

Teta je bila odeta do vratu, roke so ležale na odeji; prsti so bili nekoliko sključeni, kakor da bi pričakovali plena. Obraz pa je bil zelo miren in zelo bled; ustnice so bile krepko stisnjene, obrvi strnjene.

„Resnično, tudi po noči vidi!“ je pomislila Metka in je stopala še tiše, svečo pa je držala nizko, skoro pri tleh, zato da bi ne obsevala obrazov nemirna luč.

Ne mudi se, Metka, čas pohaja, pozna je že ura!

Na okno je potrskavalo močnejše, stresale so se šipe. Nestrpno je klicalo zunaj, glasili so se že nerazločni koraki na tlaku, kakor da bi hodil človek mimo hiše, poln nemirnega pričakovanja.

Metki se ni mudilo. Vrezalo se ji je bilo nekoč v misel in tako je hodila počasi, kakor po davno določenem načrtu.

Nizko je držala svečo in se je približala zagrinjalu, ki je delilo od sobe tisto izbo, kamor še nikoli ni stopila nepoklicana noga. Oprezno je odgrnila zagrinjalo, sklonila je glavo in se je ozrla po izbi.

Mici je ležala na čisti, snežnobeli, nizki postelji: odeja je bila zdrknila ob zidu na tla. Ležala je vsa razgaljena, srajca je bila odpeta na ramah in na prsih, tudi noge so bile gole.

Metko je spreletela groza, ni mogla odvrniti pogleda od tistega obraza, ki se ji je smejal nasproti s širokim, nelepim smehom. Oči so bile zatisnjene, usta pa so bila široko odprta, kakor pri okostniku in režalo se je dvoje vrst razgledanih črnih zob. In dasi so se usta smejala, so bila lica napeta in celo kaplja krvi se je bila izgubila na sencih in na licih pod sivobledo kožo. Škapulirja ni bilo več okoli vratu, ležal je na tleh pomečkan in povaljan. Prsti na rokah so bili krčevito sključeni in so se bili zasekali v gole prsi.

„To je človek!“ je pomislila Metka, in od groze ni mogla premakniti nog.

Ne stoj, Metka, ne oziraj se!

Oči vprte v sivobledi, režeči se obraz, se je umikala Metka proti durim. Tedaj je šinila rumena luč preko obraza, zgenile so se ustnice, roke so se iztegnile, suhe koščene roke, dolgi kremplji,

lačni, po plenu hrepeneči. Zaklicala je nerazumljivo ime, glas je bil podoben kriku ptice visoko v zraku.

Metka je odgrnila zagrinjalo, šla je preko sobe, mimo postelje, segla je po ključ in je odprla duri. Prav nalahko je zahreščal ključ, komaj duhovi so ga slišali, in vendar je vztrepetala. Na postelji se je zgenilo, teta je bila vzdignila roko; Metka je postala, duri so bile že polodprte in plamen je trepetal nemirno. Ali roka je padla spet težko na odejo, glava se je premeknila, zavzdihnile so prsi...

Prestopila je prag in je zaprla duri za sabo. Čuvala je plamen z roko, da bi ga ne ugasnil veter, ki je pihal z dvorišča.

Zahreščala so velika vrata v rjastih tečajih, veter je bušil v vežo in je ugasnil svečo. Komaj je stopila Metka na ulico, so se vrata treskoma zaprla za njo in slišala je celo, kakor da bi se bil obrnil urno ključ v ključalnici.

Stopila je, korak pa je bil slab in neodločen, veter jo je pahnil naprej, nato jo je zgrabil za rame ter jo potisnil nazaj, ob zid. Udarilo ji je v obraz, težke, mrzle kaplje so bile na lica, na čelo, približala se je roka iz teme in ji je iztrgala ruto z glave. Metka je stala trepetajoč ob zidu, v roki je držala ugaslo svečo.

„Pridi, usmili se!“

Od daleč se je svetila dremotna, v vetru drgetajoča luč.

Stopila je, pahnilo jo je dalje in jo pritisnilo ob zid.

„Da bi prišla vsaj do tja, vsaj do one majhne lučce . . . Kje si zdaj ti, ki si me vabil, ko je bilo moje srce malodušno?“

To je pač tvoja pot, Metka! Izbrala si si jo, nastopila si jo, zdaj hodi!

Nenadoma se je vzbudil odpor v njenem srcu.

„Pridi, da se oprem ob tvojo roko, ne morem dalje sama! Zakaj si me čakal, zakaj si trkal na okno, namignil mi, ko si šel preko ulice? Po tebi sem hrepenela, ker si mi obljubil ljubezni, in zdaj me ostavljaš samo na tej težki poti! Pridi, da se oprem ob tvojo roko!“

Pljusknil ji je dež v obraz, veter ji je odpel jopico. Šla je, noge so se šibile, ugasla sveča ji je padla v blato.

„Pridi! . . .“

In tedaj je prišel, in ko je stal pred njo, visok in lep, ni padla več nobena kaplja, nebo se je zjasnilo in zvezde so zasijale. Tako lepa noč je bila, kakor je ni še videl božji svet.

„Kaj misliš, Metka, da bova midva hodila po tej dolgi in nerodni poti? Ne spodobilo bi se zate, mojo mlado nevesto!“

Cin, cin, cin!

Zlate zvončke so imeli belci na zlati opremi, voznik je imel pozlačeno opremo, tudi voz sam je bil pozlačen.

„Zdaj sedi, Metka, nevestica, na mojo desno stran!“

Sedla sta in — cin, cin, cin — je odhitel voz, odhitel pobliskoma iz mesta, hitel bliskoma preko polja, preko travnikov, po lepi neznani pokrajini, in zvezde so sijale. Dolga je bila pot, ali belci so bili urni, kakor peroti so frfotale dolge bele grive. Že se je svetilo od daleč, kakor jutranje solnce se je svetil zlati grad, božji tempelj.

Postal je voz, izstopila sta in vodil jo je za roko po beli stezi proti gradu. Ob poti so cvetle velike rdeče rože in so ju pozdravljale, sklanjale so se tam veje, da bi si natrgala zlatih jabolk . . .

Ali je še daleč do gradu, ali se ne umika grad? Ne oziraj se, Metka!

Srce ji je nalahko vztrepetavalo — v še neporojenem, še nerazumljivem strahu.

„Pojdiva brž, dragi! Reci mi, da me ljubiš!“

Molčal je in se ni ozrl nanjo.

„Brž, dragi! Glej, zdi se mi, da se zapirajo zlate duri!“

Pohitela je, že se je rodil strah v srcu in razumela ga je.

„Brž, da ne ostaneva na pragu!“

Izpustila je njegovo roko, pohitela je z omahujočimi koraki po stopnicah. Tedaj je začutila v obraz udarec, vrata so treskoma zaloputnila in zgrudila se je na prag . . .

Trudoma so se vzdignile trepalnice, ozrle so se naokoli motne oči. Nad njo se je sklanjal zabuhel živalski obraz.

„Pogledala je! Metka!“

Metka je zatisnila oči, vzdihnila je globoko in je zaspala . . .

===== Konec. =====

Različni učinki.

Vince in ljubav — dve iskri
na žrtveniku Venere . . .
za človeško misel krili,
a različen njiju vzlet.

Amor klanja se samiji —
če se paroma . . . sameva —
Bacchus pa duhove družī
v družbo, kjer življenje vre.

Márica Strnad.